

Jacek DWORZECKI*

ROLA POLICJI WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO W KSZTAŁTOWANIU BEZPIECZEŃSTWA WEWNĘTRZNEGO W OKRESIE II RP

Streszczenie

Artykuł przedstawia organizację i funkcjonowanie Policji Województwa Śląskiego¹, formacji o stricte policyjnej proweniencji, która w latach 1922-1939 na terenie autonomii śląskiej dbała o bezpieczeństwo i porządek publiczny. w materiale omówiono (w zarysie) takie zagadnienia jak: geneza powstania PWŚl., liczebność formacji oraz efektywność działań podejmowanych na rzecz zapobiegania i zwalczania przestępczości.

Słowa kluczowe: *Policja Województwa Śląskiego, II Rzeczpospolita, bezpieczeństwo publiczne, autonomia*

Wstęp

Wraz z rozpadem mocarstw zaborczych, którego preludium zostało zainicjowane jeszcze przed 1918 r., na terenach ziem polskich, nastąpił proces żywiołowego tworzenia się struktur quasi państwowych, którego konsekwencją było odrodzenie się państwa polskiego. Zasadniczy nurt przygotowań prowadzonych jeszcze przed zakończeniem I wojny światowej przez działaczy niepodległościowych różnych orientacji politycznych, zsynchronizował się w czasie z klęską wojenną Niemiec, Rosji i Austro-Węgier, co przyczyniło się do wykorzystania historycznej szansy i odzyskania przez Polskę niepodległości.

Na konferencji pokojowej w Wersalu przedstawiciele zwyciężczych mocarstw, w myśl trzynastego punktu deklaracji autorstwa prezydenta Stanów Zjednoczonych Thomasa W. Wilsona, przyznali Polsce większą część Górnego Śląska. Obszar, który pierwotnie przyznano Polsce wynosił 12 tys. km², a zamieszkiwało go prawie 2 mln osób, w tym około

* dr hab. Jacek Dworzecki, prof. WSiP, Wyższa Szkoła Finansów i Prawa, ul. Tańskiego 5, 43-382 Bielsko-Biała, e-mail: jdworzecki@interia.pl

¹ dalej: PWŚl.

70% narodowości polskiej. Co ważne, te dane potwierdzały również oficjalne – przynajmniej w pierwszej fazie zmagania o Górny Śląsk – statystyki niemieckie². Niestety, w następstwie protestu Niemiec i ich zabiegów dyplomatycznych, popartych wieloma tendencyjnymi, czy wręcz kłamliwymi argumentami oraz nieprzychylnego Polsce stanowiska Anglii i Włoch, przy biernej postawie Stanów Zjednoczonych Ameryki, owo postanowienie nie zostało zrealizowane³. Przyjęta, ostateczna wersja Traktatu Pokojowego, zawierała założenie, że na obszarze Górnego Śląska, pierwotnie przyznanego Polsce, przeprowadzony zostanie plebiscyt, którego wyniki będą stanowić ostateczne rozstrzygnięcie, komu przypadną sporne tereny. Jak się później miało okazać, konsekwencje tej, krzywdzącej Polaków zamieszkujących Górny Śląsk, decyzji okazały się tragiczne⁴.

Obszar plebiscytowy został poddany władzy trzyosobowej, tzw. Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej⁵, której przysługiwała pełnia władzy, jaką uprzednio sprawował rząd niemiecki. W jej skład weszli przedstawiciele trzech mocarstw ententy, a mianowicie: jako przewodniczący gen. Henri Le Rond (Francja), jako zastępcy płk. Harold F.P. Percival (później Sir Harold Stuart – Wielka Brytania) i gen. Armando de Marinis (później Stendardo di Ricigliano – Włochy)⁶.

1. Formacje odpowiedzialne za bezpieczeństwo i porządek publiczny na Górnym Śląsku w latach 1918–1922. Zarys problematyki

Od początku 1919 r. interesów Polaków w zmaganiach z Niemcami na Górnym Śląsku bronił Podkomisariat Naczelnej Rady Ludowej z siedzibą w Bytomiu. W ramach prac podkomisariatu, przygotowywano kadry wojskowe na wypadek powstania zbrojnego przeciwko Niemcom⁷. Poza jednostkami wojskowymi stworzono również oddziały żandarmerii, których dowództwo mieściło się w Szopienicach. Miały one za zadanie

² M. Czaplinski, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 47.

³ M. Leczyk, *Druga Rzeczypospolita 1918-1939*, Warszawa 2006, s. 67-68.

⁴ Cz. Brzoza, A. Sowa, *Polska w czasach niepodległości i drugiej wojny światowej (1918-1945). Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945-2001)*, Warszawa 2003, s. 26-27.

⁵ dalej: MKRiP

⁶ M. Wrzosek, *Powstania śląskie 1919-1921*, Warszawa 1971, s. 76.

⁷ A. Misiuk, *Instytucje policyjne w Polsce. Zarys dziejów od X wieku do współczesności*, Szczytno 2006, s. 25.

ochronę ludności polskiej przed terrorem niemieckich organizacji paramilitarnych.

Policja niemiecka podlegała formalnie Międzysojuszniczej Komisji, niemniej otrzymywała tajne dyrektywy od pruskiego ministerstwa spraw wewnętrznych i ministerstwa obrony. w swoim postępowaniu Sicherheitspolizei była niezwykle stronnicza⁸. Brutalnie odnosiła się nie tylko w stosunku do znanych działaczy polskich, ale do wszystkich mieszkańców Górnego Śląska, przyznających się do polskości⁹. Ochroniała działalność bojówek niemieckich, ułatwiała przerzut broni i amunicji z terenu Rzeszy dla niemieckich tajnych organizacji bojowych. Członkowie Polskiego Komitetu Plebiscytowego, którego kierownictwo spoczywało w rękach Wojciecha Korfantego, wielokrotnie informowali przedstawicieli władz sojuszniczych o tej sytuacji, co mogło realnie wpłynąć na rzetelność działań organizacyjnych i sam sposób przeprowadzenia plebiscytu¹⁰. Polacy z Komitetu domagali się realizacji postanowień artykułu 88. Traktatu Pokojowego, który zakładał stworzenie policji parytetowej, składającej się zarówno z Polaków, jak i Niemców, zamieszkujących sporne tereny¹¹. Policja ta miała zastąpić niemiecką policję bezpieczeństwa. Niestety, interwencje polskie w tej sprawie nie przynosiły żadnych efektów. Dopiero wybuch II powstania śląskiego, spowodowany stale narastającym terrorem niemieckim i biernością władz koalicyjnych, zmusił Międzysojuszniczą Komisję do rozwiązania zniechęconej Sicherheitspolizei i utworzenia w jej miejsce policji parytetowej¹².

Międzysojusznicza Komisja rozporządzeniem z dnia 24 sierpnia 1920 r. powołała do życia Policję Górnego Śląska tzw. Policję Plebiscytową (niem. Abstimmungspolizei – APO), na czele której stanął Francuz, gen. Georges Bonnet¹³. Po III powstaniu śląskim funkcję tę

⁸ W. Ryżewski, *Przyczynki do działalności niemieckich i polskich organizacji oraz wojsk alianckich na Górnym Śląsku przed II powstaniem śląskim*, „Zaranie Śląskie”, 1966, nr 1, s. 3-12.

⁹ Archiwum Państwowe w Katowicach, (dalej: APK), Zespół: Policja Województwa Śląskiego, (dalej: PWŚl.), sygn. 30, s. 3.

¹⁰ J. Laskowski, *Zarys historii trzech powstań śląskich 1919-1920-1921*, Warszawa 1973, s. 47.

¹¹ H. Neubach, *Die Abstimmung in Oberschlesien*, Bonn 1985, s. 108-111.

¹² J. Bahlcke, *Śląsk i Ślązacy*, Warszawa 2001, s. 148.

¹³ *Rozporządzenie Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej w sprawie utworzenia Policji Górnego Śląska*, „Gazeta Urzędowa Górnego Śląska”, 1920, nr 6, s. 1-4.

objął włoski mjr R. Pesenti. Siedziba Komendy Głównej mieściła się w Opolu. Pod względem terytorialnym Policja Górnego Śląska była podzielona na trzy okręgi: opolski, gliwicki i katowicki, skupiające na swoim terenie po sześć do siedmiu sotni (kompanii)¹⁴. Komendantem grupy w Opolu był mjr Dunn (Anglik), w Gliwicach mjr Renzetti (Włoch), natomiast w Katowicach mjr Feyler (Francuz)¹⁵. Każdy komendant grupy miał w swoim sztabie Polaka, Niemca, Francuza, Anglika i Włocha jako adiutantów¹⁶.

Policja Plebiscytowa pełniła służbę patrolową. Noszono mundury koloru zielonego, stosowane dotychczas w Sicherheitspolizei. Zmienione zostały jedynie naszywki na kołnierzyku z zielonych na niebieskie. Czapka z kolei posiadała zamiast zielonego, niebieski otok¹⁷. Od lutego 1921 r. zróżnicowane były także kolory dystynkcji dla poszczególnych grup, i tak w katowickiej były one czarne, w opolskiej czerwone, zaś w gliwickiej żółte¹⁸.

Dowódcą każdej sotni był oficer aliancki (do III powstania śląskiego)¹⁹. Należy podkreślić, iż rozwiązanie niemieckiej policji bezpieczeństwa i utworzenie w jej miejsce Policji Górnego Śląska, faktycznie podlegającej dowództwu Międzysojusznicy Komisji i składającej się wyłącznie z rodowitych Górnoszlązaków, było sukcesem śląskich Polaków i polskich organizacji samoobrony²⁰. Kandydat do Policji Górnego Śląska musiał być urodzony na obszarze plebiscytowym, władać językiem polskim i niemieckim, a także musiał mieć co najmniej 160 centymetrów wzrostu²¹. Liczebność formacji w grudniu 1920 r. osiągnęła stan 5200 policjantów²².

¹⁴ W. Dąbrowski, *Górny Śląsk w walce o zjednoczenie z Polską. (Źródła i dokumenty z lat 1918-1922)*, Katowice 1923, s. 37-38.

¹⁵ APK, PWŚl., sygn. 30, s. 9.

¹⁶ A. Abramski, J. Konieczny, *Justycjarjusze, hutmani, policjanci*, Katowice 1986, s. 171.

¹⁷ APK, PWŚl., sygn. 30, s. 9.

¹⁸ Centralne Archiwum Wojskowe, (dalej: CAW), zespół: Naczelna Komenda Wojsk Powstańczych Górnego Śląska (NKWPGŚl.), sygn. 130, [b.n.]

¹⁹ J. Mikitin, *Tradycje Policji*, Katowice 2004, s. 13.

²⁰ E. Długajczyk, *Sanacja Śląska 1926-1939. Zarys dziejów politycznych*, Katowice 1983, s. 24.

²¹ APK, PWŚl., sygn. 30, s. 6.

²² CAW, zespół: Akta Powstań Śląskich, (dalej: APŚl.), sygn. 130, [b.n.]

Zarówno strona polska jak i niemiecka, starały się skierować do służby w szeregach Policji Górnego Śląska swoje najlepsze siły²³. Dlatego też, jeszcze w sierpniu 1920 r. Policję Górnego Śląska ze strony polskiej zasililo 50 oficerów z szeregów POW-u, którzy byli rodowitymi Górnoszlązakami²⁴. Wśród nich był Michał Grażyński, późniejszy wojewoda śląski²⁵.

Organizacja polskiej części policji plebiscytowej nie przebiegała bezkonfliktowo. Niemcy, mimo polskiego zwycięstwa w II powstaniu śląskim, zachowali jeszcze znaczne wpływy na działającą administrację²⁶. Wykorzystując te koneksje oraz przychyłność angielskich i włoskich oficerów, w różny sposób starali się utrudnić lub wręcz uniemożliwić polskim funkcjonariuszom skuteczne wykonywanie ich obowiązków. Jednak, pomimo tej perfidnej niemieckiej działalności, polscy funkcjonariusze policji plebiscytowej wykonywali wzorowo swe obowiązki. Swoją ofiarną i niebezpieczną służbą nie tylko przyczynili się do umożliwienia przeprowadzenia plebiscytu, ale także doprowadzili do poważnego ograniczenia działań terrorystycznych i likwidacji wielu niemieckich bojówek.

W III powstaniu śląskim Policja Górnego Śląska faktycznie przestała istnieć. Część jej polskich funkcjonariuszy rozbroiła swoich niemieckich „kolegów”²⁷ i podjęła służbę w oddziałach powstańczych²⁸, wielu z nich oddało w tej walce swe życie²⁹. Inni znaleźli się w szeregach powołanej w maju 1921 r. Żandarmerii Górnego Śląska³⁰.

Podczas powstania powstawały miejscowe milicje nadzorowane przez oficerów APO, którzy przeszli do powstania. Działania te rozpoczęto od 13 czerwca stwarzając podwaliny dla Straży Gminnych, powołanych oficjalnie przez MKRiP zarządzeniem z 17 czerwca 1921

²³ T. Kocur, *Powstańcy w Policji Plebiscytowej*, [w:] *Pamiętniki powstańców śląskich*, t. I, Katowice 1957, s. 154-161.

²⁴ J. Wyglenda, *Plebiscyt i powstania śląskie*, Opole 1966, s. 125.

²⁵ W. Musiałik, *Michał Tadeusz Grażyński 1890-1965*, Opole 1989, s. 29-30.

²⁶ M. Wanatowicz, *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918-1945*, Katowice 1994, s. 29.

²⁷ *Encyklopedia Powstań Śląskich*, Opole 1982, s. 43, 256-257, 479-480, 505, 560, 607-608.

²⁸ E. Długajczyk, *Podział Górnego Śląska w 1922 r.*, Katowice 2002, s. 11.

²⁹ T. Jędruszczak, *Plebiscyt i trzecie powstanie śląskie*, Warszawa 1984, s. 26. w szeregach powstańczych poległo 12 policjantów Policji Górnego Śląska

³⁰ E. Grabowiecki, *Dziesięciolecie Służby Bezpieczeństwa w Polsce Odrodzonej*, Warszawa 1925, s. 7.

r.³¹ Objęły one początkowo służbę w pasie ziemi górnośląskiej pod bezpośrednią administracją Międzysojusznicy Komisji, w tzw. pasie neutralnym³², a później we wszystkich powiatach ogarniętych powstaniem, a kontrolowanych przez Francuzów. Do straży zaciąg był ochotniczy, a jej oddziały miały składać się w połowie z Niemców i Polaków, którzy byli stałymi lub czasowymi mieszkańcami gminy, w której przyszło im pełnić służbę. Musieli być Górnoślązakami, posiadać nieposzlakowaną opinię, a także świadectwo o niekaralności. Działalność tak zorganizowanej straży finansowana była z budżetów gminnych.

Policję Specjalną dla miasta Katowice utworzono rozporządzeniem MKRiP z dnia 29 listopada 1920 r. Zadaniem Policji Specjalnej było prowadzenie rozpoznania i śledztw w sprawie przestępstw popełnianych przeciwko organom Komisji, w tym również pospolitych. w powiatach wiejskich taką służbę rozpoznawczo-śledczą pełnili podporządkowani kontrolerom powiatowym agencji, w liczbie od dwudziestu do trzydziestu³³. Byli to najczęściej dotychczasowi tajni policjanci niemieccy pochodzenia górnośląskiego.

Powołana rozporządzeniem Naczelnej Władzy na Górnym Śląsku, w dniu 21 maja 1921 r., Żandarmeria Górnego Śląska miała zapewnić wykonywanie zarządzeń władz cywilnych i wojskowych, a także troszczyć się o bezpieczeństwo ludności. Dowódcą Żandarmerii Górnego Śląska został mianowany kpt. Maksymilian Żyła, a korpus ten liczył około 2600 osób. Żandarmeria podzielona była na trzy grupy terenowe. Dowodzili nimi kpt. Adam Kocur, kpt. Leopold Potyka i kpt. Józef Jeziorski. Ich kompetencje były szerokie i poddane prawu wojennemu, stąd podwładne im pododdziały były niezwykle karne. Górnośląscy żandarmi byli przede wszystkim pomocnikami sądów polowych i wykonywali czynności śledcze, zwłaszcza przesłuchania świadków i podejrzanych. Żandarmeria była pełnowartościową formacją bojową, dobrze umundurowaną i uzbrojoną, co umożliwiało jej użycie w walkach frontowych.

Górny Śląsk miał także swoją Straż Obywatelską. Wprawdzie powstała ona jako zakonspirowana organizacja już w październiku 1918 r., mająca na celu ochronę ludności polskiej oraz mienia przed

³¹ *Rozporządzenie MKRiP z 17.06.1921 r.*, „Gazeta Urzędowa Górnego Śląska”, 1921, nr 21, s.1-2.

³² J. Musioł, *Sądy polowe w III Powstaniu Śląskim*, Katowice 1978, s. 68.

³³ CAW, NKWPGŚl., sygn. 130, [b.n.]

bojówkami niemieckimi, jednak przetrwała, pomimo zdekonspirowania przez Niemców, pod przykrywką legalnych Związków Wojackich. Do tej koncepcji powrócono w czasie III powstania śląskiego, a oddziały w zakładach pracy nosiły nazwę Straży Kopalnianej lub Straży Przemysłowej.

Straż Graniczna Górnego Śląska stanowiła formację policyjną przeznaczoną do wykonywania dość specyficznych zadań. Obok wykrywania przemytników ścigała osoby przekraczające granicę, bez wymaganych przepustek, pomiędzy Górnym Śląskiem a Polską. Straż Graniczna powołana została rozkazem Naczelnej Komendy Wojsk Powstańczych Górnego Śląska z 20 maja 1921 r., jako jednostka wyspecjalizowana do realizacji rozporządzenia z 11 maja 1921 r., w sprawie zamknięcia granicy z Rzeczpospolitą Polską³⁴.

W tym dość skomplikowanym obrazie służb policyjnych, związanym z III powstaniem śląskim, należy wspomnieć o Milicji Górnośląskiej. Powołano ją rozporządzeniem Naczelnej Władzy w dniu 6 czerwca 1921 r. Przeznaczona była do ochrony linii granicznej oraz utrzymywania ładu i bezpieczeństwa publicznego. Na jej komendanta mianowany został Kazimierz Zentkeller-Warwas, a jego zastępcą był Józef Ludyga-Laskowski³⁵.

Po zakończeniu III powstania, polskie oddziały policji plebiscytowej i straży gminnych nadal pełniły swoją służbę na terenach ostatecznie przyznanych Polsce, do chwili zaprowadzenia polskiej administracji państwowej. Na szczeblu powiatu strażą dowodzili inspektorzy sotni Policji Górnego Śląska, odpowiedzialni za działalność zarówno przed swymi przełożonymi, jak i władzami międzysojuszniczymi. Formacje te działały do 16 czerwca 1922 r., kiedy to na podstawie dekretu Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej zostały rozwiązane.

2. Utworzenie Policji Województwa Śląskiego

Służba w policji plebiscytowej pozwoliła miejscowym Polakom uzyskać podstawowe kwalifikacje niezbędne w pracy policyjnej. w warunkach, jakie stworzyli Niemcy na Górnym Śląsku, zdobycie takich kwalifikacji było dla Polaków niemożliwe. Dlatego też po

³⁴ Dziennik Rozporządzeń Naczelnej Władzy na Górnym Śląsku z dn.12.05.1921 r., nr 2, poz. 5.

³⁵ Rozkaz NKWPGŚl. z 12.06.1921 r., nr 4.

powrocie w 1922 r. części Górnego Śląska do Polski byli funkcjonariusze policji plebiscytowej stanowili zasadniczy trzon Policji Województwa Śląskiego³⁶. Na posiedzeniu Naczelnej Rady Ludowej 13 kwietnia 1922 r. podjęto decyzję ujęcia spraw policyjnych w samodzielnym organie NRL – Wydziale Bezpieczeństwa Publicznego, którym kierować miał delegat Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Stanisław Krzyżanowski.

W okresie tym prowadzone były energiczne prace nad przygotowaniem polskich służb bezpieczeństwa dla województwa śląskiego. Nie rozszerzano automatycznie obszaru działania Policji Państwowej na teren Górnego Śląska, bowiem nowe województwo uzyskało Ustawą Sejmu Rzeczypospolitej z 15 lipca 1920 r. szeroko zakrojoną autonomię z własnym organem ustawodawczym – Sejmem Śląskim, którego zakres kompetencji był bardzo rozległy³⁷.

Opracowane plany dotyczące śląskiej służby bezpieczeństwa zakładały, że utworzona zostanie Policja Województwa Śląskiego, której główny komendant podlegał będzie wojewodzie śląskiemu³⁸ i bezpośrednio ministrowi spraw wewnętrznych, z pominięciem jednakże komendanta głównego Policji Państwowej³⁹. Wojewoda śląski posiadał nadzór nad PWŚl., w tym m.in. przyjmował do służby, tworzył w porozumieniu z Głównym Komendantem PWŚl. i starostami posterunki oraz komisariaty, a także kierował oddziały policji do „działań specjalnych”⁴⁰.

Odpowiedzialnym za tworzenie policji na Śląsku Naczelna Rada Ludowa uczyniła ówczesnego komendanta Żandarmerii Krajowej Śląska Cieszyńskiego płk. Stanisława Młodnickiego. Przygotowany przez niego projekt organizacji Policji Województwa Śląskiego został zaakceptowany przez Naczelną Radę Ludową. Projektowi temu nadano formę prawną rozporządzenia Tymczasowej Śląskiej Rady Wojewódzkiej z dnia 17 czerwca 1922 r., w przedmiocie organizacji Policji Województwa Śląskiego⁴¹, wydanym na mocy delegacji wynikającej z art. 40, ustęp 3, ustawy konstytucyjnej z 15 lipca 1920 r., zawierającej Statut Organiczny Województwa Śląskiego uzupełnionego

³⁶ APK, PWŚl., sygn. 30, s. 90.

³⁷ J. Ciągwa, *Interpelacje niemieckie w i Sejmie Śląskim (1922-1939)*, Katowice 2005, s. 1.

³⁸ M. Czapliński, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelik, *Historia Śląska...*, s. 397.

³⁹ Z. Grabiński, *z dziejów Policji Województwa Śląskiego w latach...*, s. 9.

⁴⁰ APK, PWŚl., sygn. 624, s. 51.

⁴¹ *Ibidem*, sygn. 2, s. 401.

ustawą z 30 lipca 1921 r.⁴² Rozporządzenie Wojewody Śląskiego z 17 czerwca 1922 r. zostało zatwierdzone Ustawą w dniu 2 marca 1923 r., o organizacji Policji Województwa Śląskiego⁴³. Wraz z utworzeniem Policji Województwa Śląskiego, wzorującej się na zasadach organizacyjnych polskiej Policji Państwowej⁴⁴, ostatecznie zakończyła swoją działalność Policja Górnego Śląska⁴⁵. Jej urzędnicy zostali z tym dniem zwolnieni ze służby, otrzymując odpowiednie świadectwa⁴⁶. Znajdująca się na wyposażeniu APO „popowstańcza” broń palna i amunicja przeszły w posiadanie PWŚL.⁴⁷ Należy nadmienić, iż istnieją różnice w ilości broni oddziałów powstańczych przedstawione w różnych materiałach. Według relacji K. Luboś⁴⁸, policja parytetowa w okresie do lutego 1921 r. skonfiskowała: 17 000 karabinów, 1100 karabinów maszynowych, 200 rewolwerów i dużą ilość amunicji. Natomiast W. Ryżewski⁴⁹ podał, że na przełomie kwietnia i maja 1921 r. z magazynów Związku Przyjaciół Górnego Śląska wydano policji prawie 30 000 karabinów, 600 karabinów maszynowych, ponad 600 granatników oraz kilka tysięcy pistoletów i rewolwerów.

Historyczny akt przyłączenia części ziemi górnośląskiej do polski dokonał się 15 czerwca 1922 r. o godzinie 22:30 w Opolu, z udziałem przewodniczącego Komisji, francuskiego gen. Henri'ego Le Rond'a. Ze strony polskiej dokumenty podpisał wiceminister spraw zagranicznych dr Zygmunt Seyda, natomiast ze strony niemieckiej szef Ministerstwa Spraw Zagranicznych dr Paul Eckardt. Podpisany dokument

⁴² Dziennik Praw Państwa Polskiego, (dalej: „DzPPP”), 1920, nr 73, poz. 497 uzup. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej, (dalej: „DzURP”), 1921, nr 69, poz. 449, art. 4.

⁴³ APK, PWŚL., sygn. 2, s. 436, Dziennik Urzędowy Ustaw Śląskich, (dalej: „DzUŚL.”), nr 13, poz. 87.

⁴⁴ L. Nagler, *Policja Państwowa. Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga pamiątkowa 1918-1928*, Kraków 1929, s. 322.

⁴⁵ APK, PWŚL., sygn. 321, s. 7. Pismem państwowego komisarza z 15.06.1922 r. Policja Górnego Śląska (APO) została rozwiązana, a znajdujące się w jej dyspozycji wyposażenie i uzbrojenie zostało przejęte przez PWŚL.

⁴⁶ Ibidem, sygn. 4, s. 817.

⁴⁷ A. Konstankiewicz, *Broń strzelecka i sprzęt artyleryjski formacji polskich i Wojska Polskiego w latach 1914-1939*, Lublin 2003, s. 72.

⁴⁸ K. Luboś, *Na szlaku bojowym od Bytomia do Oleszna*, [w:] *Pamiętniki powstańców śląskich...*, t. 1, s. 146.

⁴⁹ W. Ryżewski, *Zaangażowanie Rzeczypospolitej w ruch powstańczy na Górnym Śląsku. Uwarunkowania i rezultaty. Powstania śląskie i plebiscyt w procesie zrastania się Górnego Śląska z Macierzą*, Bytom 1993, s. 96.

przewidywał, że całkowite i ostateczne przejście terenów przyznanych Polsce nastąpi w okresie od 17 czerwca do 17 lipca 1922 r.

17 czerwca, w godzinach wieczornych, do Katowic wkroczyły oddziały polskiej policji pod dowództwem płk. Stanisława Młodnickiego, stając pod rozkazami alianckiego kontrolera powiatowego. z kolei 18 czerwca o godz. 13:30 przybyła do Katowic policja konna. Tego też dnia została przekazana władza na ręce przedstawiciela administracji polskiej Jana Mildnera, który objął starostwo katowickie.

Dowódca katowickiej grupy Policji Górnego Śląska, Francuz mjr Feyler przekazał urzędowanie nadkom. PWŚl. Piotrowi Tomankowi i Józefowi Jeziorskiemu. Rozpoczęto przejmowanie przez władze polskie wywalczonych terenów. 20 czerwca 1922 r. za postępującymi do Katowic oddziałami Wojska Polskiego, prowadzonymi przez gen. Stanisława Szeptyckiego, wkroczył także oddział policji⁵⁰ pod dowództwem kom. Pawła Mierzwy. Po zakończeniu uroczystości powitalnych policjanci rozpoczęli służbę w komisariatach i posterunkach Katowic. w kolejnych dniach dochodziło do przejmowania przez polskie władze urzędowania w następujących miastach i gminach województwa. w przejętych miejscowościach służbę rozpoczynała również policja.

24 czerwca 1922 r. wydany został rozkaz dzienny nr 1 Głównego Komendanta PWŚl., podpisany przez płk. Stanisława Młodnickiego. Czytamy w nim m.in. „(...) Na podstawie dekretu nominacyjnego z dnia 24 czerwca 1922 r. L.Prez 2047/4 P. objąłem z tym dniem Główną Komendę Policji Wojewódzkiej w Katowicach. Policja Wojewódzka jest na podstawie Rozporządzenia Województwa Śląskiego z dnia 17 czerwca 1922 ogłoszonego w Dzienniku Ustaw Śląskich z dnia 19 czerwca 1922 nr 1 zorganizowana. Dyslokacja Policji Wojewódzkiej zostanie osobną tabelą dyslokacyjną podana do ogólnej wiadomości”⁵¹.

Policja Województwa Śląskiego, według artykułu 1 ww. rozporządzenia, była organizacją służby bezpieczeństwa, która miała za zadanie utrzymanie bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego i w tym zakresie była organem wykonawczym władz wojewódzkich. w myśl rozporządzenia koszty utrzymania PWŚl. miały się znaleźć w gestii skarbu województwa, niemniej zobowiązano również poszczególne gminy do ponoszenia ¼ rzeczywistych wydatków na ten cel. Podobnie było w Policji Państwowej, którą zgodnie

⁵⁰ W. Bobek, *Wkroczenie Wojska Polskiego na Górny Śląsk*, [w:] *Dzieje Pracy Górnego Śląska 1922-1927*, Lwów – Katowice 1927, s. 14.

⁵¹ APK, PWŚl., sygn. 1, s. 1.

z rozporządzeniem ministra spraw wewnętrznych, w przedmiocie pobierania od samorządu kosztów utrzymania PP z dnia 22 października 1919 r., w ¼ miały dotować powiaty miejskie, ziemskie czy gminy⁵². Przekazywanie lokali będących własnością gmin na potrzeby PWŚl. następowało nieodpłatnie⁵³. Biorąc pod uwagę bardzo skromne możliwości finansowe poszczególnych śląskich gmin, partycypowanie w wymiarze ¼ kosztów utrzymania PWŚl. okazało się, w istniejących warunkach, nierealne. Sejm II RP Ustawą w dniu 25 lipca 1925 r. zwolnił związki komunalne z ponoszenia ww. części kosztów utrzymania Policji Państwowej. Reakcją Sejmu Śląskiego była Ustawa z dnia 10 grudnia 1925 r.⁵⁴ w sprawie zmiany rozporządzenia z 17 czerwca 1922 r., w przedmiocie organizacji Policji Województwa Śląskiego, zmieniająca dyspozycje artykułu drugiego ww. rozporządzenia i tak: „Koszty utrzymania Policji Wojewódzkiej ponosił Skarb Śląski a gminy zobowiązano dostarczać na żądanie Wojewody lokali potrzebnych na urządzenie posterunków policji za opłatą”⁵⁵.

3. Organizacja Policji Województwa Śląskiego. Zarys

Policja Województwa Śląskiego organizacyjnie była dostosowana do podziału administracyjnego województwa, a ustawodawstwo o organizacji sił policyjnych na terenie autonomii było zastrzeżone dla Sejmu Śląskiego⁵⁶. Na czele formacji stał Główny Komendant Policji Województwa Śląskiego. Funkcje te kolejno pełnili: płk Stanisław Młodnicki, podinsp. Leon Wróblewski, dr Adam Kocur oraz insp. Józef Żółtaszek. w gestii Głównego Komendanta PWŚl. leżały sprawy personalne, organizacyjne, administracyjne, wyszkolenia, urzędu śledczego, inspekcji i pojazdów mechanicznych.

Zastępca Głównego Komendanta PWŚl. odpowiadał za kwestie personalne w tym: sprawy dyscyplinarne wyższych funkcjonariuszy (oprócz decyzji), komisję dyscyplinarną, odmowne załatwianie próśb

⁵² M. Gałędek, *Rola samorządu w strukturach państwa polskiego w świetle prac publikowanych na łamach „Gazety Administracji i Policji Państwowej w latach 1922-1926”*, Toruń 2005, s. 12.

⁵³ A. Misiuk, A. Pepłoński, *Organizacja Instytucji Policyjnych w II Rzeczypospolitej 1918-1926*, Szczytno 1994, s. 51.

⁵⁴ „DzUŚl” 1925, nr 18-25, poz. 43.

⁵⁵ APK, PWŚl., sygn. 2, s. 781.

⁵⁶ J. Kokot, *Zakres działania województwa śląskiego jako jednostki samorządu terytorialnego*, Katowice 1939, s. 59.

o przyjęcie, prolongaty legitymacji służbowych niższych funkcjonariuszy⁵⁷.

W razie nieobecności Głównego Komendanta, ujęte w harmonogramie odprawy odbywały się u zastępcy, względnie oficera inspekcyjnego. Inspekcja była bardzo ważną instytucją działającą przy Głównej Komendzie PWŚl. Pełniła rolę organu pomocniczego Głównego Komendanta PWŚl., przeprowadzając m.in. z jego rozkazu kontrole podwładnych jednostek i realizując zlecone dochodzenia. Oficerami inspekcyjnymi byli: podkom. Mikołaj Dobusz, podinsp. Karol Niewiadomski, podinsp. Jan Starzyk, nadkom. Franciszek Duda, kom. Rudolf Szturc oraz kom. Piotr Urbańczyk.

Główna Komenda Policji Województwa Śląskiego stanowiła organ pomocniczy bezpośredniego zwierzchnika Policji Województwa Śląskiego. Jej funkcjonowanie od momentu rozpoczęcia działalności PWŚl. pozwalało na szybsze i sprawniejsze organizowanie się jednostek terenowych. w okresie od czerwca 1922 r. do października 1932 r. biura Głównej Komendy PWŚl. znajdowały się w budynku po byłej Dyrekcji Policji przy ul. Zielonej 27 w Katowicach. z dniem 8 października 1932 r. biura Głównej Komendy PWŚl. i Urzędu Śledczego oraz kartoteka pościgowa zostały przeniesione z ulicy Zielonej do gmachu Urzędu Województwa Śląskiego⁵⁸ w Katowicach przy ul. Jagiellońskiej, gdzie rozmieszczono je na III piętrze⁵⁹.

Z chwilą rozpoczęcia działalności podstawową strukturę wewnętrzną Głównej Komendy Policji Województwa Śląskiego tworzyły IV Oddziały/Wydziały, tj. I Administracyjny i Adiutantury, II Gospodarczy, III Szkolny oraz IV Urząd Śledczy i Oddział Inwigilacyjny (Służba Informacyjna a dalej Policja Polityczna)⁶⁰. Poza ww. Oddziałami/Wydziałami przy Głównej Komendzie PWŚl. funkcjonowały jeszcze: Oddział Policji Przemysłowej, Oddział Kontroli Granicznej, Orkiestra Policyjna, Komenda Rezerwy PWŚl., zwarty batalion policyjny zwany Oddziałem Konnym, Oddział Kontroli Ruchu Drogowego, Wydział Wojskowy oraz Ekspozytura Głównej Komendy PWŚl. ds.

⁵⁷ Legitymacje policyjne prolongowano na kolejny rok lub wystawiano nową. Zależało to od przełożonych policjantów, którzy podejmowali decyzje na podstawie stopnia zużycia legitymacji czy wystawiać nowe legitymacje, czy prolongować stare. APK, PWŚl. sygn. 21, s. 432.

⁵⁸ dalej: UWŚl.

⁵⁹ APK, PWŚl., sygn. 4, s. 431.

⁶⁰ Ibidem, sygn. 25, s. 181-182.

Zaolzia⁶¹. Rozkazem nr 65 w dniu 29 kwietnia 1924 r. Główny Komendant PWŚl. przemianował Oddziały z dniem 1 maja 1924 r. na Wydziały Głównej Komendy PWŚl.

Oddział/Wydział i Administracyjny i Adiutantury składał się z VIII referatów:

- registry, ekspedycji, składnicy,
- personaliów,
- ewidencji,
- spraw dyscyplinarnych,
- organizacji,
- redakcji rozkazów,
- spraw technicznych,
- spraw ogólnych⁶².

Jak wynika z tego szczegółowego podziału czynności, Oddział/Wydział i zajmował się wewnętrzną administracją policji oraz regulował i wykonywał zadania wynikające ze stosunków z innymi instytucjami państwowymi i samorządowymi. Dodatkowo przydzielono do tego wydziału sprawy osobowe i dyscyplinarne funkcjonariuszy PWŚl. Rozkazem numer 494 z dnia 11 stycznia 1923 r. Główny Komendant PWŚl. polecił utworzyć referat prasowy przy Oddziale I, „[...] który będzie miał za zadanie zbierać wszelki materiał nadający się do ogłoszenia w prasie i który by przez to stawiał Policję w zupełnie innym świetle i będzie takowy codziennie przysyłać do pewnych redakcji czasopism wychodzących tak w Katowicach jak i okolicy a to w celu ogłoszenia tegoż w prasie, aby w ten sposób poinformować społeczeństwo o wielce pożytecznym działaniu PWŚl.”⁶³. z dniem 7 lutego 1924 r. referat prasowy został przeniesiony z Oddziału i do Oddziału Inwigilacyjnego.

Naczelnikami Oddziału/Wydziału i byli kolejno: nadkom. Jan Starzyk, kom. Paweł Włosok, kom. Wincenty Niedziela, nadkom. Ludwik Kloske. w raporcie do wojewody śląskiego dotyczącym działalności Głównej Komendy PWŚl. za 1924 r., Główny Komendant PWŚl. insp. Leon Wróblewski nie omieszkał wyróżnić Wydziału i za sprawną pracę.

⁶¹ Ibidem, sygn. 1, s. 3-4.

⁶² Ibidem, sygn. 23 s. 138.

⁶³ Ibidem, sygn. 20, s. 171.

W 1923 r., gdy Główna Komenda PWŚl. była kierowana przez płk. Stanisława Młodnickiego, Wydział i wydał ogółem 150 rozkazów dziennych i 154 okólniki Głównego Komendanta PWŚl. Rok później, już pod rządami insp. Leona Wróblewskiego, wydano 215 rozkazów i 210 okólników Głównego Komendanta PWŚl. Wyżej wspomniany raport miał również za zadanie, poza wyróżnieniem Wydziału I, wykazać przed Wojewodą zwiększenie stopnia efektywności realizowanych zadań przez Główną Komendę PWŚl. pod kierownictwem insp. Leona Wróblewskiego.

Oddział/Wydział II Gospodarczy składał się z IV działów:

1. Dział gospodarczy, który z kolei dzielił się na:
 - a) likwidację poborów, diet i wszelkich wydatków budżetowych,
 - b) kasę;
2. Dział buchalteryjny, w skład którego wchodziły:
 - a) właściwa buchalteria,
 - b) ewidencja stanu i poborów;
3. Dział intendentury tj.:
 - a) magazyny,
 - b) kontrola zaopatrzenia,
 - c) inwentarz,
 - d) warsztaty samochodowe,
 - e) sprawy czynszowo-kwaterunkowe;
4. Dział kontrolny z kontrolą budżetową i kontrolą magazynową.

Oddział/Wydział Gospodarczy „[...] zajmował się wydatkami osobowymi, rzeczowymi, podróżowymi za przesiedlenie”, w jego gestii leżały także „czynsze za kwatery policji, za opał, światło itp.”⁶⁴

Policjanci mogli tu kupić materiał na mundury i ubranie lub pozostawić do naprawy swoje obuwie służbowe. Ponadto oddział ten nadzorował przeprowadzki, dostawy, transporty itp., z wykorzystaniem koni rządowych znajdujących się w każdej Komendzie Powiatowej PWŚl.

Należy podkreślić, iż, w okresie działalności PWŚl., zasadnicza struktura Wydziału II nie uległa istotnym zmianom. z dniem 16 stycznia

⁶⁴ Ibidem, sygn. 1, s. 181.

1924 r. zostały powołane przez Głównego Komendanta PWŚl. przy Wydziale II komisje ds. zakupu i ds. odbioru. Zadaniem komisji było nadzorowanie prawidłowości oraz rzetelności prowadzonych zakupów, m.in. uzbrojenia i wyposażenia dla PWŚl. Skład komisji ds. zakupu stanowili: przewodniczący – podinsp. Augustyn Bańczyk, zastępca – podinsp. Alfred Malcher, członkowie nadkom. Stefan Libera, nadkom. Jan Bujok. Komisji ds. odbioru przewodniczył kom. Antoni Barnert, zastępca asp. Józef Pająk, członkowie podkom. Paweł Włosok i podkom. Alojzy Reichenbach.

Z dniem 1 maja 1924 r., z myślą o umożliwieniu wykonywania napraw uzbrojenia, został utworzony warsztat rymarski i rusznikarski. z kolei 31 stycznia 1925 r. warsztaty podlegające wydziałowi II, zajmujące się naprawami policyjnych środków transportu uległy likwidacji. Od tego momentu samochody policyjne były naprawiane przez zakontraktowane prywatne firmy zewnętrzne. z dniem 18 lutego 1925 r. przod. Henryk Laksander został zarządcą całych garaży przy Głównej Komendzie. Od kwietnia do czerwca 1926 r. wydział występował pod nazwą Referat Gospodarczy Głównej Komendy PWŚl., lecz po włączeniu do niego referatu gospodarczego Komendy Rezerwy, z dniem 2 czerwca 1926 r. powrócono do nazwy Wydział Gospodarczy Głównej Komendy PWŚl.

Oddział III Szkolny kierował całokształtem szkół policyjnych powstających na terenie Śląska. Szkoły policyjne na terenie Śląska podlegały bezpośrednio Głównemu Komendantowi PWŚl. poprzez komendanta Szkoły Policyjnej w Świętochłowicach, który jednocześnie piastował funkcję kierownika Oddziału/Wydziału III Szkolnego. Dekretem Wojewody Śląskiego Józefa Rymera z dnia 9 sierpnia 1922 r.⁶⁵ kierownictwo Oddziału/Wydziału III Szkolnego PWŚl., a zarazem funkcję komendanta Szkoły Policyjnej w Królewskiej Hucie powierzono nadkom. Antoniemu Popiołkowi, zatwierdzając dotychczasowe stanowisko z dniem 1 lipca 1922 r. Nadkom. A. Popiołkowi nie udało się jednak uzyskać pomieszczeń dla całej szkoły w tym mieście, stąd 11 sierpnia 1922 r. Główny Komendant PWŚl. zdecydował o jej uruchomieniu w Świętochłowicach. Tego samego dnia ukazał się rozkaz nr 13 Głównego Komendanta PWŚl., którego pkt. 2 zawierał informację o treści, że: „[...] z dniem 2 sierpnia 1922 r. została uruchomiona szkoła

⁶⁵ Ibidem, sygn. 1, s. 40.

policyjna dla posterunkowych i przodowników w Świętochłowicach pod komendą nadkomisarza Popiołka”⁶⁶.

Oddział/Wydział IV Śledczy został zorganizowany bezpośrednio przy Głównej Komendzie PWŚl. Był podzielony na dwa referaty:

- I – komórka policyjna prowadząca pracę dochodzeniowo–śledczą,
- II – prowadzenie pracy operacyjnej.

Oddział zajmował się przede wszystkim walką z przestępczością kryminalną, a po likwidacji policji politycznej – przestępczością polityczną i zwalczaniem działalności szpiegowskiej. Składał się z tajnych agentów dokonujących metodami poufnymi rozpoznania środowisk przestępczych. Jego ekspozytury zostały rozlokowane we wszystkich Powiatowych Komendach PWŚl., z wyjątkiem Lublińca i Świętochłowic. Utworzono również pomniejszych Ekspozytury Urzędu Śledczego w Rudzie i Mysłowicach oraz cały szereg oddziałów śledczych przy pojedynczych komisariatach, a oddziały te podlegały Ekspozyturom Urzędu Śledczego. z dniem 8 kwietnia 1924 r., na mocy reskryptu wojewody śląskiego Wydział Śledczy Głównej Komendy PWŚl. został przemianowany na Urząd Śledczy Głównej Komendy PWŚl. Naczelnikami Oddziału/Wydziału IV Urzędu Śledczego Głównej Komendy PWŚl. w Katowicach byli kolejno: asp. Stanisław Polewczyński, kom. Antoni Barnert, kom. Ludwik Groelle, kom. Wiktor Buliński, kom. Stanisław Brodniewicz, kom. Sylwester Czosnowski, nadkom. Marian Chomrański.

Z dniem 20 lipca 1922 r. utworzono przy Głównej Komendzie PWŚl. w Katowicach Oddział Inwigilacyjny. Jego zadaniem było m.in. „[...] kierowanie wszystkimi sprawami inwigilacyjnymi na całym terenie województwa śląskiego [...] – z zastrzeżeniem, iż [wtrąc. – J.D.] – [...] będzie wydawać w miarę potrzeby pismo inwigilacyjne za zbiegłymi przestępcami, względnie znacześniejszymi przestępstwami popełnionymi przez osoby nieznane”⁶⁷. Oddział był w zasadzie komórką rejestracyjną na potrzeby policji śledczej i politycznej, ale również ogólnej. Jeszcze w lipcu Oddział Inwigilacyjny przejął kompetencje tzw. komisji pięciu do zwalczania terroru. Wszystkie urzędy PWŚl. miały rozkaz przesyłania

⁶⁶ Ibidem, sygn. 1, s. 41. Tym samym, data przyjęta przez Jana Szermańskiego, że Szkoła Policji w Świętochłowicach powstała przed 1922 rokiem nie znajduje potwierdzenia. Por. na ten temat: J. Szermański, *Policja Województwa Śląskiego...*, s. 26.

⁶⁷ Ibidem, s. 11.

informacji inwigilacyjnych bezpośrednio do ww. Oddziału Inwigilacyjnego. Początkowo stanowił on samodzielny wydział Głównej Komendy PWŚl., zaś od kwietnia 1924 r. znalazł się w strukturze Urzędu Śledczego Głównej Komendy PWŚl. Włączenie Oddziału Inwigilacyjnego do struktury UŚ nie zmieniło jego funkcji. Ułatwione natomiast zostało wykrywanie przestępstw dzięki rozbudowie komórek technicznych przy komendach powiatowych i komisariatach. Scalenie to było uzasadnione też kadrowo, jako że usługowe, techniczne funkcje wobec agentów śledczych policji wykonywali także przewodnicy psów tropiących, instruktorzy powiatowi czy komendanci jednostek i ich zastępcy. Funkcję Naczelnika Oddziału Inwigilacyjnego piastowali: podkom. Jan Bujok, podkom. Jerzy Konnes, nadkom. Jakub Szeryński.

W latach 1922–1926 w Głównej Komendzie PWŚl. funkcjonowała struktura Policji Politycznej która przybierała kształt organizacyjny Oddziału Politycznego, Oddziału/Wydziału IV – D, Oddziału Informacji czy Urzędu Policji Politycznej. Ta ostatnia w r. 1926 została rozwiązana a jej kompetencje i kadry przejęła policja śledcza oraz administracja wojewódzka. Oddział Polityczny a później Oddział/Wydział IV D podlegał merytorycznie Naczelnikowi Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego w Urzędzie Województwa Śląskiego, służbowo zaś Głównemu Komendantowi Policji Wojewódzkiej. Wydział IV D wykonywał szereg zadań należących do kompetencji Wydziału Bezpieczeństwa oraz odpowiadających mu ogniów powiatowych.

Dodatkowo, przy Głównej Komendzie PWŚl. utworzono z dniem 20 grudnia 1922 r. zorganizowany Oddział Policji Przemysłowej przeznaczony do zwalczania „[...] wypadków zatrucia alkoholu i fałszowania artykułów żywnościowych”⁶⁸. Oddział ten składał się z sześciu funkcjonariuszy PWŚl. a mianowicie: przod. wywiadowcy Wincentego Wańka, st.przod. wywiadowcy Jana Kotyrby, st.przod. wywiadowcy Ernesta Hirsta z Oddziału Śledczego PWŚl. w Katowicach, st.przod. Szczepana Niedzieli z i Komisariatu w Katowicach, st.post. Augustyna Walesa z posterunku PWŚl. w Bytkowie – powiat Katowice, post. Szczepana Broma z Komisariatu w Mysłowicach – powiat Katowice. Powyższy oddział podlegał służbowo Dyrekcji Policji w Katowicach, zaś administracyjnie i gospodarczo – Oddziałowi Śledczemu PWŚl. w Katowicach.

⁶⁸ Ibidem, sygn. 1, s. 176.

W lipcu 1922 r. Oddziałowi Kontroli Granicznej przy Głównej Komendzie PWŚl. w Katowicach podlegało 47 jednostek kontroli granicznej, w tym: 1 komisariat i 46 posterunków. Oddział przejmował posterunki graniczne Żandarmerii Krajowej Śląska Cieszyńskiego, wraz z załogami lub przynajmniej ich częścią. Przy przejmowaniu posterunków Oddział korzystał z pomocy referatu personalnego Oddziału Administracyjnego i Oddziału Politycznego Głównej Komendy PWŚl.

We wrześniu 1923 r. została zorganizowana Orkiestra Policyjna przy Głównej Komendzie PWŚl. w Katowicach. Orkiestra policyjna liczyła 30 funkcjonariuszy. Etatowo została włączona do nowo utworzonej 7 stycznia 1924 r. Komendy Rezerwy PWŚl. w Katowicach.

Komenda Rezerwy powstała na bazie batalionu policji wojewódzkiej sformowanego 17 czerwca 1922 r. Batalion stanowił jednostkę zwartą, która jako pierwsza wkroczyła na polską część Górnego Śląska, a składał się z pododdziałów pieszych, zmotoryzowanych oraz konnych. z chwilą uzyskania miejsca postoju w Katowicach sztab Batalionu Policji Wojewódzkiej przekształcony został w Komendę Obozu. Pod tą nazwą oddział zwarty przetrwał do 6 stycznia 1924 r. Batalionem Policji Wojewódzkiej, a następnie Komendą Obozu dowodzili: podkom. Józef Szewczyk, podkom. Ferdynand Guziur, podkom. Jan Lacheta oraz asp. Józef Maślanka. Komenda Rezerwy mieściła się do 1935 r. przy ul. Bartosza Głowackiego, a następnie przy ulicy Poniatowskiego w Katowicach. Pierwszym komendantem Komendy Rezerwy został mianowany asp. Józef Maślanka. Ponadto kadrę instruktorską Komendy Rezerwy tworzyli: przod. Wilhelm Warwas, przeniesiony z Komendy Szkoły w Świętochłowicach w charakterze instruktora przedmiotów policyjnych, st.post. Franciszek Cwiękała przeniesiony z posterunku w Ustroniu – powiat Cieszyn – w charakterze instruktora musztry.

Komenda Rezerwy PWŚl. pozostawała w dyspozycji wojewody śląskiego. Funkcję Komendanta Komendy Rezerwy i Komendy Rezerwy Policji Województwa Śląskiego pełnili: podkom. Józef Maślanka, podkom. Mikołaj Dobosz, st.przod. Józef Buk, nadkom. Ludwik Kloske oraz nadkom. Ignacy Piechaczek i podkom. Waldemar Skarski.

Zarządzeniem Wojewody Śląskiego z dnia 3 czerwca 1938 r. utworzony został 1 lipca 1938 r. IV Komisariat Drogowy PWŚl. w Katowicach, w miejsce dotychczasowego Oddziału Kontroli Ruchu

Kołowego przy Urzędzie Śledczym w Katowicach⁶⁹. Etat Komisariatu Drogowego wynosił: 1 oficer i 12 szeregowych.

W 1929 r. powstał Wydział Wojskowy. Koordynował on działania całego województwa. Sprawował w tej materii nadzór nad działalnością władz, urzędów i organów podległych wojewodzie⁷⁰. Naczelnikiem był nadkom. Jakub Hostyński, który pełnił tę funkcję aż do wybuchu II wojny światowej⁷¹.

W dniu 2 października 1938 r. oddziały WP zaczęły zajmować terytorium (906 km²) Zaolzia. Na zaanektowanym terytorium utworzono dwa powiaty: Frysztański i Cieszyński Zachodni, który następnie połączono w jeden powiat z istniejącym już powiatem Cieszyńskim⁷². Rozkazem tajnym nr 38 z dnia 27 września 1938 r. Główny Komendant PWŚl. polecił utworzenie Ekspozytury Głównej Komendy PWŚl. w Katowicach do Spraw Zaolzia⁷³. Kierownictwo Ekspozytury objął z dniem 1 października podinsp. Jan Starzyk. w wyniku działalności ekspozytury na terenach Zaolzia utworzono komendę powiatową oraz 5 komisariatów i 22 posterunki oraz pluton konny.

Rozpatrując zagadnienie organizacji Policji Województwa Śląskiego należy wskazać, iż na szczeblu powiatu, policję kierował komendant powiatowy, podporządkowany zwierzchnikom administracyjnym, tj. starostom oraz przełożonym policyjnym: Głównemu Komendantowi PWŚl. i jego zastępcy. Zakres obowiązków służbowych przydzielonych komendantom powiatowym był ściśle skorelowany ze stosunkiem służbowym obowiązującym dla jednostek terenowych garnizonu PWŚl. oraz funkcjonariuszy realizujących zadania na obszarze powiatu wiejskiego lub miejskiego. Komendanci powiatowi sprawowali władzę wykonawczą w zakresie organizacji, administracji, zaopatrzenia i uzbrojenia, uzupełnienia oraz wyszkolenia policji na terenie całego powiatu⁷⁴.

Na obszarze województwa śląskiego utworzono dwanaście komend szczebla powiatowego, w tym dziewięć obejmujących powiaty wiejskie. Powołano komendy PWŚl. dla następujących powiatów wiejskich:

⁶⁹ Ibidem, sygn. 9, s. 177.

⁷⁰ Z. Hojka, *Zespolona administracja rządowa...*, s. 52.

⁷¹ APK, PWŚl., sygn. 4, s. 436.

⁷² APK, UWŚl., sygn. 503, s. 213.

⁷³ *Od Zaolzia po Jaworzynę. Rewindykacje graniczne jesienią 1938 r.*, (red.) R. Kowalski, Nowy Targ 2004, s. 141-154.

⁷⁴ APK, UWŚl., sygn. 1, s. 1-4.

bielskiego, cieszyńskiego, pszczyńskiego, rybnickiego, rudzkiego, świętochłowickiego, tarnogórskiego, lublinieckiego oraz katowickiego. Ta ostatnia komenda była jednocześnie komendą na katowicki powiat wiejski i miejską dla miasta Katowice. Dla dwóch innych powiatów miejskich – Królewska Huta i Bielsko – utworzone zostały Miejska Komenda PWŚl. Królewska Huta oraz komisariat PWŚl. dla miasta Bielska.

Zgodnie z rozporządzeniem wojewody śląskiego z 17 czerwca 1922 r. o organizacji policji w województwie śląskim postanowiono, że policja w powiatach: bielskim, cieszyńskim, lublinieckim, pszczyńskim, rudzkim, rybnickim, świętochłowickim i tarnogórskim podlega bezpośrednio starostom powiatów, a w miastach wydzielonych tj. Katowicach, Królewskiej Hucie i Bielsku miejscową władzą administracyjno-policyjną będą Dyrekcje Policji⁷⁵. PWŚl., podobnie do PP, podporządkowana była Dyrekcjom Policji w zakresie tak służby bezpieczeństwa, jak i czynności wykonawczych.

W miastach wydzielonych oraz powiecie katowickim funkcję dyrektora policji pełnili: w Katowicach i w powiecie starosta katowicki, w Królewskiej Hucie starosta świętochłowicki, z kolei w Bielsku funkcję Dyrektora Policji pełnił komisarycznie starosta bielski. Na strukturę Dyrekcji Policji składało się kilka oddziałów, m.in.: prezydialny, procederowy, polityczny, sanitarno-weterynaryjny, legitymacji i paszportów, kryminalny, administracyjny, polityczno-karny oraz kasa i biuro meldunkowe⁷⁶.

W 1939 r. nastąpiła częściowa reorganizacja działania powiatowych organów administracji. Zniesiono Dyrekcje Policji w Katowicach, Chorzowie i Bielsku, a ich funkcję przejęły utworzone starostwa grodzkie w Katowicach i Chorzowie⁷⁷. Należy nadmienić, iż rejon działań komend powiatowych i miejskich PWŚl. w zasadzie pokrywał się z granicami powiatów.

Do obowiązków Komendanta Powiatowego PWŚl., obok wspomnianych już zadań ogólnych, należały powinności nałożone przez wojewodę i Głównego Komendanta PWŚl. Były to zwłaszcza:

⁷⁵ APK, PWŚl., sygn. 2, s. 436.

⁷⁶ Ibidem, sygn. 316, s. 223.

⁷⁷ „DzUŚl.” 1939 r., nr 8, poz. 19.

- obowiązki związane z organizowaniem policyjnego szkolenia pozakursowego, a od 1 lutego 1924 r. również szkolenia politycznego⁷⁸;
- obowiązki kontroli ekspozytur policji politycznej od 24 kwietnia 1925 r. bez ingerencji w sprawy merytoryczne służby.

Od 4 sierpnia 1922 r. Komendanci Powiatowi PWŚl., z upoważnienia Naczelnika Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego, rozporządzali funduszem dyspozycyjnym, który od 1923 r. przejęli starostowie i dyrektorzy policji. Komenda Powiatowa PWŚl. – organ pomocniczy szefa powiatowej policji PWŚl., podobnie jak w całym kraju, nie miał rozbudowanej struktury wewnętrznej⁷⁹. Tworzyli go, oprócz komendanta i jego zastępcy, komisarze oraz niżsi policjanci i personel urzędniczy. Komendę Powiatową stanowiło łącznie 5-7 osób, a jedynie Powiatowa i Miejska Komenda PWŚl. w Katowicach zatrudniała do połowy 1926 r. 15-18 osób, lecz później stan ten został zredukowany do 12 pracowników⁸⁰.

Mały stan obsady etatowej wynikał z potrzeb zarządzania formacją w powiecie, dlatego poza kancelarią funkcjonującą w czasie urzędowym ustalonym przez wojewodę, w szczególnych przypadkach ustanawiano dyżury wyższych funkcjonariuszy. Gdy jednak sytuacja tego nie wymagała, wszelkie sprawy znajdowały się w gestii dyżurnego miejscowego komisariatu (posterunku) PWŚl., który na co dzień pełnił rolę koordynatora działań policyjnych na powiat, oczywiście w czasie nieobecności swoich przełożonych⁸¹. Należy podkreślić, iż dosyć częstą praktyką w funkcjonowaniu PWŚl. była zmiana obsady na stanowiskach wśród Komendantów Powiatowych.

Realizacja podstawowych zadań w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego spoczywała na usytuowanych najniżej w strukturze organizacyjnej garnizonu PWŚl. jednostkach, tj. komisariatach – przede wszystkim funkcjonujących w większych miastach oraz posterunkach organizowanych w gminach. Rejon posterunku tworzyły „[...] należące do posterunku wsie i przysiołki. Rejon posterunku dzielił się na jeden lub więcej obchodów, zależnie od

⁷⁸ APK, PWŚl., sygn. 107, s. [b.n.]

⁷⁹ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919-1939*, Warszawa 1996, s. 199.

⁸⁰ APK, PWŚl., sygn. 262, s. 1.

⁸¹ *Województwo śląskie (1922-1939). Zarys monograficzny*, (red.) F. Serafin, Katowice 1996, s. 447.

obszaru i gęstości zaludnienia”⁸². Podobnie jak w Policji Państwowej komendantami posterunków PWŚl. byli zazwyczaj niżsi funkcjonariusze, przeważnie w stopniu przodownika lub starszego przodownika, natomiast w wyjątkowych sytuacjach – w stopniu wyższego funkcjonariusza. Władza komendanta posterunku z reguły obejmowała jedną, część lub kilka gmin wiejskich lub miejskich. Do obowiązków komendantów posterunków należało kierowanie służbą, a także inne czynności związane z bezpieczeństwem i porządkiem publicznym w podporządkowanym rejonie służbowym. w myśl dodatkowych zadań realizowano m.in. prowadzenie poufnych dochodzeń w sprawie kandydatów do służby policyjnej.

W 1926 r. jeden posterunek PWŚl. średnio obsługiwał trzy gminy, z wchodzącymi w ich skład miejscowościami i koloniami. w 1930 r. w PWŚl. były 134 posterunki, co stanowiło 4,25% wszystkich posterunków w Polsce.

Komisariaty działały w dzielnicach powiatów miejskich oraz w większych miastach. Najczęściej jednostki organizacyjne tego rodzaju tworzono w PWŚl. w miejscowościach, które były paralelnie siedzibą władz powiatowych. Na czele komisariatów stali wyżsi funkcjonariusze policji, którzy w dużych jednostkach mieli swoich zastępców, także oficerów policyjnych. Skład etatowy/faktyczny najczęściej stanowili: kierownik w stopniu komisarza, jego zastępca, instruktor (przodownik), a także funkcjonariusze realizujący służbę patrolovo-interwencyjną (obchodową) – dzielnicowi, rewirowi. Funkcjonariuszom przydzielano rejon służbowy i w zasadzie był to przydział o charakterze stałym, w związku z czym byli oni znani mieszkańcom, a tym samym i oni doskonale znali teren i środowisko społeczne, za bezpieczeństwo którego odpowiadali. Ponadto, w komisariatach pełniono również stałą służbę dyżurną. w skład personelu komisariatów wchodziłi policjanci realizujący czynności z zakresu służby bezpieczeństwa, administracyjno-policyjne i urzędnicy specjalizujący się w pracach biurowych. z uwagi na redukcje etatów pracowników cywilnych czynności biurowe z biegiem czasu przejmowali policjanci.

Zważywszy, iż na szczeblu posterunków i komisariatów nie istniały organy władzy administracji politycznej, podlegały one we wszystkich sprawach (czynności wykonawczych i organizacyjnych) powiatowym komendantom PWŚl. Starostowie mogli wydawać im polecenia tylko za

⁸² APK, PWŚl., sygn. 1, s. 898.

pośrednictwem komendantów powiatowych. Miało to ogromny wpływ na pozycję komendanta posterunku czy kierownika komisariatu, oczywiście jedynie w wymiarze gminy lub dzielnicy miasta. Gminny lub dzielnicowy zwierzchnik policji, podporządkowany tylko policyjnej władzy powiatowej mógł się czuć nieograniczony w swych kompetencjach i dopuszczać się nadużywania władzy.

Początki działalności jednostek terenowych PWŚl. były trudne. Przede wszystkim brakowało dokładnie sporządzonych tablic dyslokacyjnych dla poszczególnych Powiatowych i Miejskich Komend PWŚl., w których określona byłaby dokładnie lokalizacja podległych tym jednostkom posterunków. Komendanci Powiatowi otrzymali polecenie, aby „(...) przy sposobności objazdu posterunków tabele dyslokacyjne uzupełniać, przede wszystkim rubryki dotyczące przydzielonych posterunkom miejscowości, w których policjanci pełnili służbę, przynależności sądowej, ostatniej poczty i najbliższej stacji telegraficznej lub telefonicznej z podaniem numeru telefonu”⁸³. Należy nadmienić, iż o pewnym „chaosie” organizacyjnym może świadczyć fakt zapisów w rozkazach Głównego Komendanta PWŚl. z 1922 r., w których znajdowały się informacje dotyczące poszukiwania policjantów i ich nowe przydziały służbowe, np. „Komenda lub urząd w którego stanie znajduje się post. Klein Franciszek, zgłosi natychmiast do Głównej Komendy PWŚl. jego przydział z podaniem dnia przybycia”⁸⁴.

Ponadto bardzo często miały miejsce sytuacje, w których „[...] kierownicy komisariatów zwracali się ze wszelkimi zapytaniami wprost do Głównej Komendy PWŚl. pomijając Komendy Powiatowe”. w odpowiedzi na pisemne zapytania poszczególnych Komend, Główna Komenda PWŚl. podała do wiadomości, „[...] że komisariaty podlegają w pierwszym rzędzie Komendom Powiatowym a dopiero w drugiej linii Głównej Komendzie Policji Województwa Śląskiego w Katowicach. Poszczególne posterunki Policji podlegają Komendom Powiatowym a nie Komisariatom. Wszystkie dopisy do Głównej Komendy PWŚl. należy kierować drogą służbową przez Komendy Powiatowe”⁸⁵. Ponadto komendanci posterunków i kierownicy komisariatów zostali zobligowani do sporządzania szkiców sytuacyjnych terenu podległego kierowanym przez nich jednostkom.

⁸³ Ibidem, sygn. 1, s. 11-12.

⁸⁴ Ibidem, s. 1.

⁸⁵ Ibidem, s. 2.

W poniższym zestawieniu tabelarycznym dokonano pogrupowania liczby jednostek PWŚl. w latach 1922-1932 oraz 1936-1938.

Tabela nr 1. Liczba jednostek Policji Województwa Śląskiego (bez Głównej Komendy PWŚl. i Szkół Policji w Świętochłowicach i Katowicach) w latach 1922-1932 i 1936-1938

Lata	Liczba komend powiatowych i miejskich PWŚl.	Liczba komisariatów	Liczba posterunków	Razem liczba jednostek PWŚl.
1922	10 + Oddział Kontroli Granicznej	31	169	211
1923	10	65	159	234
1924	9	49	140	198
1925	9	48	156	213
1926	9	41	151	201
1927	9	34	135	178
1928	9	34	146	189
1929	9	Komisariaty i posterunki razem: 159		168
1930	9	25	134	168
1931	9	27	133	169
1932	9	27	133	169
1936	9	.	.	180
1937	9	27	140	176
1938	9	27	128	164
1939	10	35	165	211

Źródło: APK, PWŚl., sygn. 1, s. 1093-1094, sygn. 3, s. 1121, sygn. 7, s. 60-65, sygn. 12, s. 128, sygn. 22, s. 225, sygn. 23, s. 105-137, UWŚl., sygn. 202, s. 1-145, szerzej: sygn. 25, 113, *Kalendarzyk Policji Województwa Śląskiego*, (dalej: KPWŚl.), [b.m.w.] 1926, s. 124-147, KPWŚl., [b.m.w.] 1928, s. 44, KPWŚl., [b.m.w.] 1929, s. 222-244, KPWŚl., Katowice 1937, s. 69. KPWŚl., Katowice 1939, s. 92

Najwięcej komisariatów i posterunków funkcjonowało w okresie pierwszych pięciu lat działalności PWŚl. z chwilą utworzenia śląskiej policji istniało 211 jednostek. z początkiem 1938 r. Głównej Komendzie PWŚl. podlegały 164 jednostki, tj. o przeszło ¼ mniej niż w 1922 r. Liczba jednostek terenowych wydatnie wzrosła w drugim

półroczu 1938 r. i na początku 1939 – do 211, co było związane z przyłączeniem Zaolzia do Polski.

Każda Powiatowa i Miejska Komenda PWŚl. posiadała fundusz dyspozycyjny na tzw. „[...] wydatki nie cierpiące zwłoki i przepisowo uzasadnione”. w 1922 r. fundusz ten wynosił od 10 000 do 30 000 Marek niemieckich miesięcznie⁸⁶. Ponadto jednostki otrzymywały miesięczne ryczałty na „[...] zakup środków do utrzymania porządku w biurach i koszarach, oraz wynagrodzenie sprzętaczek itp.”⁸⁷. Normy przydzielonych ryczałtów uzależnione były od ilości podległych jednostek terenowych i ich stanu etatowego. Stawka stanowiąca podstawę do obliczania należnego jednostkom ryczałtu zmieniała się co roku. Ryczałtu nie można było wykorzystywać na utrzymywanie czystości w pomieszczeniach, które prywatnie zajmowali policjanci PWŚl. Zestawienie tabelaryczne nr 2, określa wysokość przysługujących jednostkom PWŚl. kwot miesięcznych ryczałtów w latach 1926-1931.

Tabela nr 2. Wysokość przysługujących jednostkom PWŚl. kwot miesięcznych ryczałtów w latach 1926-1931.

<i>Dla komisariatów, posterunków i ekspozytur o stanie osobowym według etatu.</i>	<i>Wysokość ryczałtu w złotych w 1926 r.</i>	<i>Wysokość ryczałtu w złotych w 1927 r.</i>	<i>Wysokość ryczałtu w złotych w 1928 r.</i>	<i>Wysokość ryczałtu w złotych w 1929 r.</i>	<i>Wysokość ryczałtu w złotych w 1930 i 1931 r.</i>
<i>do 3 funkcjonariuszy</i>	3	4	5	6	10
<i>4-6</i>	3,50	5	6	7	12,50
<i>7-10</i>	4,50	6	7	8,50	12,50
<i>11-15</i>	6	7,50	9	10	15
<i>16-20</i>	7,50	9	11	12,50	17,50
<i>21-25</i>	9	11	13	15	20
<i>26-30</i>	11	13	15	17	20
<i>31-40</i>	12,50	15	18	20	25
<i>41-50</i>	15,00	18	21	23	25
<i>51-60</i>	15,00	20	24	27	30
<i>61-70</i>	20	22,50	27	30	30
<i>71-80</i>	25	25	30	33	35
<i>81-100</i>	25	28	33	36	40
<i>Ponad 100</i>	30	30	36	40	40

Źródło: APK, PWŚl., sygn. 2, s. 779, sygn. 3, s. 891, sygn. 7, s. 228.

⁸⁶ Ibidem, sygn. 1, s. 19-20.

⁸⁷ Ibidem, sygn. 3, s. 317.

Na posiedzeniach Sejmu Śląskiego bardzo ostro dyskutowano nad budżetem PWŚl., jednakże zawsze we wszystkich klubach partyjnych działania partykularne zwyciężało myślenie w kategoriach obiektywnych potrzeb policyjnej służby. w tym aspekcie jedynie posłowie niemieccy i przedstawiciele innych mniejszości narodowych, stale i bez ogródek, krytykowali preliminarze budżetów PWŚl.⁸⁸ Wyciąg z 89. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 9 maja 1924 r. stanowi swoisty przykład działań planistycznych, dotyczących kompozycji budżetu PWŚl. na 1925 r. w którym czytamy, iż kierując się „(...) daleko idącymi względami oszczędnościowymi Urząd Wojewódzki na potrzeby umundurowania, środki lokomocji, tj. zakup 100 koni wierzchowych przeznaczył kwotę 825 000 złotych. Zapotrzebowanie zakupu koni uzasadniono koniecznością patrolowania granicy na odcinku 160 kilometrów. Na koszty podróży policjantów zaplanowano 72 000 złotych. 17 000 złotych zaplanowano na utrzymanie Policji Konnej. Na działania inwigilacyjne (wynagrodzenia agentów, tajnych współpracowników, informatorów) przeznaczono 39 000 złotych, na uzbrojenie 170 000 złotych, na inne środki lokomocji, tj. rowery, itp. 116 000 złotych”⁸⁹.

Ponadto, w budżecie PWŚl. znajdowały się pozycje, takie jak: kredyty na zapomogi dla rodzin policjantów poległych w służbie, wynagrodzenie policjantów, działalność kulturalno-oświatowa i sportowa, podstawowa opieka medyczna, umundurowanie, środki lokomocji, skoszarowanie, wykszolenie, uzbrojenie, utrzymanie psów policyjnych, wydatki śledcze, utrzymanie aresztów policyjnych, koszty transportu osób aresztowanych i wydalonych przez policję oraz wydatki specjalne policji. Należy dodać, że wydatki budżetowe PWŚl. w latach 1922-1923 wyrażane były w markach polskich. Dopiero po wprowadzeniu złotego polskiego i wycofaniu marki polskiej, budżet PWŚl. był ustalany jedynie w obowiązującej walucie.

Na bieżącą działalność Powiatowe i Miejskie Komendy PWŚl. dodatkowo uzyskiwały środki pochodzące z innych źródeł. Policjanci trudnili się sprzedażą warzyw i kwiatów, uprawianych w koszarowych ogródkach, mięsa i skór z prowadzonych hodowli królików a także miodu pszczelego z pasiek usytuowanych w pobliżu jednostek PWŚl. na wsi⁹⁰. Niewielkie środki finansowe uzyskiwała również Główna

⁸⁸ J. Kokot, *Zakres działania województwa śląskiego jako jednostki samorządu terytorialnego*, Katowice 1939, s. 69-71.

⁸⁹ APK, PWŚl., sygn. 23, s. 148.

⁹⁰ Ibidem, sygn. 3, s. 211.

Komenda PWŚl. sprzedając wycofane ze służby konie wierzchowe czy pociągowe, a także ze sprzedaży „[...] końskiego nawozu, które Powiatowe i Miejskie Komendy gromadziły celem odsprzedaży w sezonie pod uprawy zimowe”⁹¹. w poniższym zestawieniu tabelarycznym określono budżet Policji Województwa Śląskiego, jaki kształtował się na przestrzeni lat 1922-1925 oraz 1932-1939.

Tabela nr 3. Budżet Policji Województwa Śląskiego w latach 1922–1925 i 1932–1939

<i>Rok budżetowy</i>	<i>Budżet PWŚl. w tys.</i>
1922/1923	78 662 164 Mkp
1923/1924	74 070 384 Mkp
1924/1925	9 461 552 zł
1932/1933	11 747 050 zł
1934/1935	9 361 000 zł
1935/1936	9 261 000 zł
1936/1937	9 215 000 zł
1937/1938	9 948 000 zł
1938/1939	10 139 000 zł

Źródło: *Mały Rocznik Statystyczny*, Warszawa 1938, s. 374, APK, PWŚl., sygn. 113, s. 65, 245–265.

Najwięcej pieniędzy otrzymywały duże jednostki terytorialne PWŚl., na terenie których znajdowało się kilkadziesiąt mniejszych komisariatów czy posterunków. Centralny rozdział tych środków powodował, że występowały bardzo duże dysproporcje w wysokości ich otrzymywania przez poszczególne Powiatowe i Miejskie Komendy PWŚl. Na przykład Powiatowa Komenda PWŚl. w Lublińcu otrzymała w r. budżetowym 1923/1924 dziesięciokrotnie mniejszą kwotę od Powiatowej i Miejskiej Komendy PWŚl. w Katowicach. Pomijając fakt, że Katowice były sercem Śląska, to jednak ta dysproporcja przy tylko trzykrotnej różnicy w ilości podległych jednostek organizacyjnych, świadczyła o co najmniej marginalnym traktowaniu komend ościennych.

Od początku obowiązywania rozporządzenia gminni wólarze, dysponując skromnymi możliwościami finansowymi, z wielkim trudem wywiązywali się z nałożonych obowiązków. Wielokrotnie zdarzały się

⁹¹ Ibidem, sygn. 2, s. 647.

sytuacje, że w kasach gmin nie było pieniędzy na partycypowanie w kosztach utrzymania PWŚl. z dniem 1 stycznia 1925 r., zgodnie z ustawą Sejmu Śląskiego z dnia 10 grudnia 1925 r., koszty utrzymania PWŚl. przejął Skarb Śląski.

4. Metody i formy działalności Policji Województwa Śląskiego w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości

Do głównych zadań Policji Województwa Śląskiego należało zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Zadania te realizował przede wszystkim pion policji mundurowej, skupiony w najmniejszych organizacyjnie jednostkach policyjnych tj. komisariatach i posterunkach.

Specyfika służby policyjnej wymagała od funkcjonariuszy stałej gotowości do działań. Niezależnie od tego czy policjant był w służbie, czy też korzystał z czasu wolnego, w sytuacji stwierdzenia naruszeń prawa, miał obowiązek interweniować⁹². Funkcjonariusz policji (PP i PWŚl.) podczas interwencji poza służbą miał obowiązek wkroczyć służbowo tylko wtedy, gdy zostało zakłócone bezpieczeństwo, a przed wkroczeniem, powinien był „zapowiedzieć swoje służbowe wystąpienie”⁹³. w myśl tak pojętych działań interwencja miała nosić znamiona celowości, bezstronności i zakończyć się po ustaniu przesłanek warunkujących jej przeprowadzenie⁹⁴. w sytuacji niepodjęcia przez funkcjonariusza działań zmierzających do egzekucji prawa – gdy wystąpiło jego naruszenie, mógł się on spodziewać „pociągnięcia do najsurowszej odpowiedzialności”⁹⁵.

System prewencyjny, stanowiący jedną z głównych zasad działalności policji, miał na celu zapobieganie wypadkom przestępczym. o jego skuteczności decydowała przede wszystkim znajomość podległego rejonu służbowego, w którym funkcjonariusz PWŚl. pełnił swoje obowiązki⁹⁶. Realizacja zadań z zakresu ochrony porządku publicznego polegała głównie na organizowaniu obchodów patrolowych i wystawianiu posterunków ulicznych. Policjant PWŚl. podczas obchodu

⁹² K. Stadler, *Formy wystąpienia policjanta oraz zasady stosowania niektórych środków przymusowych*, Warszawa 1931, s. 46-48.

⁹³ *Interwencja poza służbą*, „Na posterunku”, 1930, nr 16, s. 2-4.

⁹⁴ APK, PWŚl., sygn. 1, s. 438.

⁹⁵ I. Koral, *Policjant w świetle ustawy z dnia 24 lipca 1919 r.*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, 1924, nr 12, s. 12-13.

⁹⁶ R. Litwiński, *Korpus Policji Państwowej...*, s. 294.

służbowego miał za zadanie m.in. zwracać szczególną uwagę na panujące stosunki międzyludzkie, kontrolować osoby przyjezdne oraz szczegółowo opanować topografię podległego sobie terenu, co w konsekwencji mogło doprowadzić do wykrycia potencjalnych osób niebezpiecznych i miejsc ich ukrywania się.

Wzorem Policji Państwowej kierownicy komisariatów i komendanci posterunków PWŚl. starali się tak planować służbowe obchody podległych terenów, aby funkcjonariusze pojawiali się w poszczególnych miejscach w odstępach najwyżej 2-, 3-dniowych⁹⁷. Taki model działalności prewencyjnej wpływał na wzrost poziomu przekonania u obywateli, „...iż nic nie ujdzie uwadze organom bezpieczeństwa”⁹⁸. Plan obchodów zawierał zalecenia dotyczące sposobu pełnienia służby patrolowej oraz specyfikę terenu podległego komisariatom i posterunkom PWŚl. Podczas obliczania możliwości patrolowania podległego jednostce terenu brano pod uwagę fakt, iż policjant porusza się jednocześnie wykonując swoje obowiązki służbowe z prędkością 3 km/h. Poza tym w planie, zgodnie z § 18, obowiązujących w PWŚl. przepisów biurowych⁹⁹, ujmowano szczególnie w miastach punkty, które były niezbędne dla regulowania ruchu ulicznego, a także posterunki specjalne wystawiane zmianowo przy instytucjach administracji lokalnej lub państwowej¹⁰⁰.

Pełnienie służby patrolowej musiało być ewidencjonowane w tzw. książkach stacyjnych oraz w wykazach służby. Zapisy te były podstawą do rozliczania z wykonywanej służby i naliczania jej czasu. Raz na dwa miesiące komendant komisariatu lub posterunku PWŚl. przekraczał służbowo granice swojego rejonu celem patrolowania tzw. „martwych pól”. Były to rejony, w których patrole policyjne, z uwagi na różne komplikacje i niedogodności, rzadko się pojawiały. Zawsze jednak o przekroczeniu granic swojego rejonu komendant miał obowiązek powiadomić komendanta sąsiedniego rejonu, na którym się znajdował¹⁰¹.

W PWŚl. do 1932 r., podobnie jak w PP, obowiązywał trójzmianowy system wypełniania obowiązków służbowych. Stan osobowy

⁹⁷ W. Henszel, *Organizacja i taktyka Policji Państwowej a bezpieczeństwo publiczne*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, 1923, nr 23, s. 8.

⁹⁸ J. Jakubiec, *Służba patrolowa czyli obchody*, „Na posterunku”, 1922, nr 28, s. 3-4, nr 29, s. 4-5.

⁹⁹ APK, PWŚl., sygn. 1, s. 945.

¹⁰⁰ Ibidem, sygn. 23, s. 16.

¹⁰¹ Ibidem, sygn. 1, s. 993.

komisariatów był dzielony na trzy zmiany (plutony), z tego co najmniej dwie musiały być równo rozłożone. Czas pełnienia służby przez każdy pluton wynosił 8 godzin. Funkcjonariusze byli codziennie zadaniowani podczas odprawy do służby i wysyłani w teren. Policjant mógł powrócić do jednostki w celu doprowadzenia osoby zatrzymanej lub odbycia przerwy¹⁰². Zgodnie z art. 50 rozdział XVIII przepisów biurowych dla PWŚl. czas trwania odpoczynku powinien wynosić $\frac{1}{4}$ rzeczywistego czasu służby.

Służba na terenach wiejskich była o wiele trudniejsza, szczególnie w aspekcie wkładanego w nią wysiłku fizycznego, co było związane z przyporządkowanym posterunkom rozległym terenem służbowym. Komendant posterunku lub kierownik komisariatu wyznaczał czas i miejsce odpoczynku podczas odprawy. w całej PWŚl. obowiązywała ujednolicona procedura odprawy służbowej, na którą funkcjonariusz miał obowiązek stawić się z 15 minutowym wyprzedzeniem kompletnie ubrany, uzbrojony i wyposażony. Odprawę przeprowadzał kierownik komisariatu lub komendant posterunku, a w razie ich nieobecności starszy rangą policjant. Odprawiający do służby miał za zadanie sprawdzić, czy policjant jest przygotowany do służby (czy jest ogolony, przepisowo ubrany, czy ma torbę służbową, czy broń policjanta jest sprawna i zabezpieczona). Funkcjonariusz PWŚl. przed obchodem służbowym otrzymywał od odprawiającego instruktą do służby, w tym m.in. bieżące zadania do realizacji¹⁰³.

W rejonach posterunków wiejskich komendant planował policjantom odpoczynek w miejscowości, gdzie znajdował się posterunek policji, tak aby funkcjonariusze mogli spożyć posiłek. Wolnego czasu nie wolno było spędzać policjantom w gospodach, restauracjach itp., oraz u osób mających „złą opinię”. Wskazane było, aby funkcjonariusze swoje chwile wytchnienia w służbie spędzali u osób zaufanych, poważanych obywateli, jak np. wójtów, sołtysów, radnych gminnych czy nauczycieli. w godzinach 22.00-4.00 policjantom nie wolno było korzystać z przerwy w służbie¹⁰⁴.

Na wszystkich posterunkach PWŚl. o stanie etatowym powyżej trzech policjantów były wyznaczane służby pogotowia. Policjanci mieli za zadanie przebywać na terenie koszar lub jednostki policji i być w każdej chwili gotowi do działań. Służbę pogotowia pełnił jeden

¹⁰² R. Litwiński, *Korpus Policji Państwowej...*, s. 301.

¹⁰³ APK, PWŚl., sygn. 1, s. 906.

¹⁰⁴ Ibidem, sygn. 2, s. 297.

policjant całodobowo, przy czym po godz. 23.00 mógł udać się na spoczynek. Służby tej nie wliczano do godzin służby zewnętrznej. Były to dyżury, które policjant winien był pełnić w danej jednostce¹⁰⁵. Stan pogotowia w jednostkach Policji Województwa Śląskiego mogli wprowadzić jedynie: Główny Komendant Policji Województwa Śląskiego dla całego garnizonu śląskiej policji, Komendanci Powiatowi dla podległych sobie powiatów, przy czym Główny Komendant PWŚl. i Komendanci Powiatowi działali w porozumieniu z władzami administracyjnymi lub na ich wniosek. Należy podkreślić fakt, iż komendanci i kierownicy innych jednostek policyjnych mogli wprowadzać stan pogotowia bez zgody Głównego Komendanta PWŚl., jeżeli zwłoka groziła niebezpieczeństwem dla ludności, z obowiązkiem natychmiastowego doniesienia powyższego faktu właściwemu przełożonemu, który zatwierdzał lub uchylał zarządzenie stanu pogotowia w porozumieniu z władzą służbową¹⁰⁶.

Działania prewencyjne, przede wszystkim patrolowanie, były często zaniedbywane, ponieważ instytucje administracji państwowej zlecały policjantom różne czynności nie mające nic wspólnego z policyjną służbą. w konsekwencji takich działań następował wzrost przestępczości na podległym terenie¹⁰⁷. a wśród czynności wykonywanych przez funkcjonariuszy śląskiej policji, nie mających nic wspólnego z bezpieczeństwem publicznym można było wymienić m.in.: sporządzanie wykazów osób przybywających na Górną Śląsk lub wyprowadzających się z Górnego Śląska¹⁰⁸; doręczanie zawiadomień sądów pokoju o umorzeniu spraw i o wyrokach wydanych zaocznie; ściąganie grzywien z tytułów wykonawczych oraz kar za niestawiennictwo świadków i oskarżonych; doręczanie firmom handlowym pism z wezwaniem do rejestracji i zawiadomień o jej dokonaniu; ściąganie grzywien administracyjnych¹⁰⁹; sporządzanie spisów bydła i zwierząt pociągowych; zbieranie informacji o stanie majątkowym osób ubiegających się o zapomogi; zbieranie informacji o bezrobotnych¹¹⁰; prowadzenie aktów stanu cywilnego osób wyznań

¹⁰⁵ Ibidem, sygn. 2, s. 611.

¹⁰⁶ Ibidem, s. 481.

¹⁰⁷ *Służba patrolowa*, „Na posterunku”, 1922, nr 37, s. 6-7.

¹⁰⁸ APK, PWŚl., sygn. 1, s. 201.

¹⁰⁹ „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, 1925, nr 17, s. 1.

¹¹⁰ *Pismo okólne MSW z dnia 27 lipca 1928 r. do wojewodów w sprawie poruczenia policji czynności jej niewłaściwych*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw

niechrześcijańskich; wykonywanie poleceń władz samorządowych; ustalanie adresów osób leczonych w szpitalach samorządowych i ściąganie należności¹¹¹; wykonywanie poleceń władz skarbowych; asystowanie przy ściąganiu podatków oraz nakazów komorniczych; doręczanie nakazów płatniczych; utrzymywanie wart wewnętrznych przy kasach skarbowych¹¹²; ściąganie należności za uszkodzone mienie kolejowe oraz za jazdę bez biletu; egzekwowanie należności za kredytowane paszporty zagraniczne i za międzymiastowe rozmowy telefoniczne¹¹³; prowadzenie rejestracji młynów wodnych i innych zakładów znajdujących się na terenie służbowym oraz, podobnie jak w Policji Państwowej, prowadzenie spisów gruntów ornych¹¹⁴.

Dodatkowym osłabieniem w zakresie realizacji zadań służbowych było delegowanie policjantów PWŚl. do pełnienia służby administracyjnej w: Urzędzie Wojewódzkim – Wydział Bezpieczeństwa Publicznego, do Dyrekcji Policji w Katowicach, w Królewskiej Hucie i w Bielsku, do Starostw Powiatowych w Świętochłowicach, Pszczynie, Rybniku, Tarnowskich Górach, Lublińcu oraz Cieszynie. Podczas delegowania przełożonymi policjantów stawali się automatycznie: Naczelnik Wydziału Bezpieczeństwa, Dyrektor Policji i Starosta¹¹⁵.

W trakcie wykonywania czynności związanych z ochroną porządku publicznego, funkcjonariusze policji byli często narażeni na agresywne zachowanie osób, które wywoływały awantury w miejscach publicznych. Funkcjonariusz udający się na służbę patrolową dla własnego bezpieczeństwa zobowiązany był do zachowania marszruty w ścisłej tajemnicy, aby do minimum zredukować niebezpieczeństwo bandyckiego napadu. Patrol przeprowadzano z nałożonym bagnetem, a instrukcje służbowe zalecały w czasie patrolu przygotowywanie broni na sam widok nieznanych i podejrzanych osób.

W Polsce w okresie międzywojennym miały miejsce liczne przypadki czynnej napaści na interweniujących funkcjonariuszy policji. Na przykład w 1936 r. stwierdzono np. 5612 takich zdarzeń, z tego

Wewnętrznych, (dalej: „DzUMSW”) 1928, nr 4, poz. 46.

¹¹¹ A. Misiuk, *Miejsce Policji Państwowej w strukturze aparatu państwowego II Rzeczypospolitej w okresie 1919-1926*, „Dzieje Najnowsze”, 1991, nr 2, s. 55.

¹¹² APK, sygn. 1, s. 447.

¹¹³ M. Mączyński, *Policja Państwowa II Rzeczypospolitej. Organizacyjno-prawne podstawy funkcjonowania*, Kraków 1997, s. 114-116.

¹¹⁴ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, (dalej: APB-szcz), zespół Okręgowa Komenda Policji Państwowej, (dalej: OKPP) w Toruniu, sygn. 52.

¹¹⁵ APK, PWŚl., sygn. 3, s. 461.

w województwie śląskim 230, co stanowiło 4,09% ogółu zarejestrowanych przestępstw tego typu¹¹⁶. Ich szczegółowy obraz przedstawia poniższe zestawienie tabelaryczne.

Tabela nr 4. Liczba przypadków stawiania oporu i czynnej napaści na funkcjonariuszy Policji Państwowej i PWŚl. w 1936 r.

<i>Województwo</i>	<i>Liczba</i>
miasto stołeczne Warszawa	436
woj. warszawskie	545
woj. łódzkie	356
woj. kieleckie	501
woj. lubelskie	517
woj. białostockie	651
woj. wileńskie	177
woj. nowogrodzkie	158
woj. poleskie	122
woj. wołyńskie	198
woj. poznańskie	173
woj. śląskie	230
woj. krakowskie	471
woj. lwowskie	417
woj. stanisławowskie	223
woj. tarnopolskie	246

Źródło: „Wiadomości Statystyczne” 1936, z. 5 i 6.

Bardzo często wiele przypadków czynnej napaści na śląskich policjantów kończyło się dla nich ciężkimi obrażeniami, a nawet śmiercią. Od utworzenia śląskiej policji do 1937 r. zostało rannych w czasie wykonywania obowiązków służbowych 11 oficerów i 616 szeregowych PWŚl.¹¹⁷

Jednym z pierwszych tragicznych przypadków śmierci funkcjonariusza PWŚl., na służbie była osoba st.przod. Piotra Kandziory. w nocy z 4 na 5 października 1922 r. st.przod. Piotr Kandziora, zastępca kierownika komisariatu w Hajdukach Wielkich, wracający przez pola z kontroli posterunków terenowych został zastrzelony przez dwóch

¹¹⁶ „Wiadomości Statystyczne”, 1935, z. 22, 24, 32.

¹¹⁷ *Kalendarzyk Policji Województwa Śląskiego*, [b.m.w.], 1937, s. 69.

sprawców, którzy oddali w jego kierunku trzy strzały z rewolweru, po czym zbiegli. To zabójstwo szanowanego policjanta rozzuchwialiło przestępców kryminalnych, jak również proniemieckie elementy wywrotowe. Energiczne śledztwo doprowadziło do ujęcia dwóch sprawców, którzy oddani zostali w ręce sprawiedliwości. Okazali się nimi Paweł Kolczak z Orzegowa i Franciszek Sablik z Bobrka. Po znalezieniu broni, z której oddano śmiertelne strzały, przyznali się do zabójstwa. Podejrzani byli również o dokonanie licznych kradzieży i włamań¹¹⁸. Ten tragiczny wypadek spowodował wprowadzenie przez Głównego Komendanta PWŚl. wytycznych o sposobie przeprowadzania nocnych inspekcji patroli terenowych. Dla zapobieżenia podobnym sytuacjom komendant zarządził, aby patrole nocne składały się z co najmniej dwóch policjantów, a funkcjonariuszowi przeprowadzającemu kontrole nocne towarzyszył jeden lub dwóch policjantów¹¹⁹. Ta dyspozycja została ponownie powtórzona w rozkazie Głównego Komendanta PWŚl. z 25 sierpnia 1936 r., w myśl którego zarządzono, zgodnie z Rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów, całkowite zniesienie na terytorium Polski w tym i Śląska patroli pojedynczych.

Regułą stało się patrolowanie ulic zarówno w dzień, jak i w nocy w składzie dwuosobowym, z odpowiednim wyposażeniem w broń palną krótką, względnie długą i pałkę gumową¹²⁰. Jak pokazała rzeczywistość, skompletowanie dwuosobowego patrolu nie było łatwe, szczególnie przy obsadzie jednostki, której stan liczebny nie przekraczał raptem czterech osób. w związku z tym, podobnie jak w PP¹²¹, kierownictwo śląskiej policji dopuściło możliwość wysyłania na patrol składu jednoosobowego, co w konsekwencji ponownie zwiększyło stopień zagrożenia życia samych policjantów.

Na obszarze działania śląskiej policji w latach 1922-1939 poległo w czasie służby 23 funkcjonariuszy, których szczegółowe dane zawiera poniższe zestawienie tabelaryczne¹²².

¹¹⁸ „Katolik”, 1922, nr 122.

¹¹⁹ APK, PWŚl., sygn. 1, s. 113.

¹²⁰ Ibidem, sygn. 6, s. 461.

¹²¹ Archiwum Państwowe w Lublinie, (dalej: APL-in), Komenda Powiatowa Policji Państwowej, (dalej: KPPP), Lubartów, sygn. 12, s. 104.

¹²² Przeprowadzona analiza krytyczna materiałów archiwalnych oraz źródła drukowane – szerzej zob. na ten temat: Z. Grabiński, *z dziejów Policji...*, s. 65-66, potwierdza liczbę 23 śląskich policjantów poległych na służbie w latach 1922-1939. Zatem nie można zgodzić się z Grzegorzem Grześkowiakiem, który wskazuje, iż w obronie bezpieczeństwa i porządku na terenie Województwa Śląskiego w latach 1922-1938,

Tabela nr 5. Zestawienie funkcjonariuszy PWŚl. którzy polegli na służbie w latach 1922-1939

Stopień, imię i nazwisko policjanta	Miejscowość, w której służył policjant	Data śmierci
posterunkowy Józef BARTNIK	Bielszowice	11.06.1936
starszy posterunkowy Józef DAJCZMANEK	Wisła Wielka	12.05.1926
posterunkowy Wincenty FOJCIK	Rybnik	26.11.1936
starszy posterunkowy Józef GAJDA	.	30.04.1932
posterunkowy Bolesław GARNCARCZYK	Katowice	21.08.1935
posterunkowy Jan GLAJCAR	Katowice	04.01.1923
starszy posterunkowy Ernest HIRET	Katowice – Brynów	11.12.1934
starszy posterunkowy Józef JURASZEK	Bielszowice	11.06.1936
starszy przodownik Piotr KANDZIORA	Hajduki Wielkie	05.10.1922
posterunkowy Wiktor KORUS	Śmiłowice	13.11.1924
przodownik Tomasz KRAWIEC	Katowice	04.05.1923
posterunkowy Paweł KUROSZ	Chorzów	20.11.1922
posterunkowy Wincenty KURPAS	Katowice	06.03.1923
starszy posterunkowy Wincenty LESIK	Lubomia	07.06.1928
starszy posterunkowy Michał ŁAPAWA	Katowice	08.03.1923
starszy posterunkowy Paweł PASTELSKI	Miedźna	10.10.1934
aspirant Bernard PRZECZEK	Świętochłowice	30.12.1922
posterunkowy Józef PYRCZEK	Brzezinka	23.09.1925
posterunkowy Ludwik SOSNA	Pniowiec	01.01.1925
starszy posterunkowy Augustyn SZENDERA	Królewska Huta	12.11.1922
przodownik Jan SZNAPKA	.	23.11.1930
posterunkowy Wiktor SZWAGIEL	Piekary Śląskie	14.08.1939
przodownik Jan WAŁACH	Katowice – Ligota	02.03.1938

Źródło: Kalendarzyk Policji Województwa Śląskiego, roczniki: 1926, s. 45-46, 1933, s. 177, 1936, s. 143, 1937, s. 117, 1939, s. 211.

Należy pamiętać, że poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa publicznego był fakt, że na terenie autonomii śląskiej znajdowały się jeszcze znaczne ilości broni. Była to groźna pozostałość po działaniach bojowych, jakie przetoczyły się przez ziemię śląską. Nie ulega

w czasie wykonywania obowiązków służbowych poległo 33 funkcjonariuszy Policji Śląskiej. Zob. na ten temat: G. Grześkowiak, *Policja Województwa Śląskiego 1922-1939*, „Do Broni” Warszawa 2007, nr 3-4/2007, s. 75.

wątpliwości, że znaczna część tej broni trafiała do rąk przestępców. Sytuacja taka zmuszała funkcjonariuszy PWŚl. do energicznego poszukiwania i konfiskowania jej pozostałości. Policjanci PWŚl. rekwirowali zatem broń palną krótką i długą oraz granaty i amunicję.

W 1939 r., w obliczu otwartego konfliktu zbrojnego z hitlerowskimi Niemcami wojewoda śląski, dr Michał Grażyński, wydał „Zarządzenie o złożeniu broni posiadanej w celach osobistych”, które zostało podane do publicznej wiadomości jednocześnie z ogłoszeniem obwieszczenia o wprowadzeniu stanu wyjątkowego. Broń była deponowana przez ludność za pokwitowaniem w komisariatach i posterunkach PWŚl.¹²³

Wobec osób, które zachowywały się agresywnie, funkcjonariusze mogli stosować środki przymusu bezpośredniego. Należało do nich: użycie siły fizycznej w postaci chwytów obezwładniających, użycie pałki gumowej, a w ostateczności broni palnej¹²⁴.

Funkcjonariusz policji mógł użyć broni palnej tylko w określonych przypadkach¹²⁵, mianowicie w celu np.: odparcia niebezpiecznego napadu lub zamachu zagrażającego życiu, zdrowiu lub mieniu, w przypadku nieusłuchania wezwania do natychmiastowego odłożenia broni lub innych przedmiotów, których użycie mogło zagrażać zdrowiu lub życiu policjanta, w momencie pokonania oporu czynnego udaremniającego przeprowadzenie czynności służbowych, udaremnienia ucieczki osoby aresztowanej lub zatrzymanej, w razie podejrzenia, że chodzi o niebezpiecznego przestępcę, ujęcia niebezpiecznego przestępcy, jeśli zajął „stanowisko obronne”, nieusłuchania rozkazu w czasie pełnienia służby wartowniczej lub konwojowej¹²⁶. Poza tym użycie broni powinno nastąpić przy zachowaniu należytej ostrożności i tylko wtedy, gdy łagodniejsze środki okazały się bezskuteczne. Ostrożność taką, w myśl rozkazu Głównego Komendanta PWŚl., w szczególności policjanci musieli zachować wobec osób nietrzeźwych, które „[...] nie odpowiadają w zupełności za popełnione czyny w myśl ustawy karnej”¹²⁷.

W przypadku użycia broni palnej przez funkcjonariusza wobec innej osoby, miał on obowiązek raportem opisującym okoliczności zdarzenia

¹²³ Ibidem, sygn. 22, s. 273.

¹²⁴ A. Abramski, J. Konieczny, *Justycjariusze, hutmani, policjanci...*, s. 202.

¹²⁵ K. Stadler, *Formy wystąpienia policjanta oraz zasady stosowania niektórych środków przymusowych*, Warszawa 1935, s. 145-161.

¹²⁶ „DzURP” 1928, nr 27, poz. 243.

¹²⁷ APK, PWŚl., sygn. 1, s. 305.

powiadomić o tym swoich przełożonych¹²⁸. Przełożeni z kolei niezwłocznie informowali właściwy miejscowo do zdarzenia sąd, zaś w przypadku użycia broni ze skutkiem śmiertelnym, zwracano się również o oddelegowanie komisji sądowej do zbadania zaistniałego zdarzenia¹²⁹. Poza służbą noszenie broni palnej przez funkcjonariuszy PWŚl. było niedozwolone, co wynikało przede wszystkim z „[...] nadużyć na tym polu”¹³⁰.

Z przydzielonej broni czy środków przymusu bezpośredniego funkcjonariusze PWŚl. w czasie pełnienia służby niejednokrotnie korzystali, o czym świadczy m.in. fakt, iż np. w marcu 1934 r. udokumentowano 9 przypadków użycia broni palnej oraz 83 przypadki wykorzystania pałki gumowej przez śląskich policjantów. Zarządzenie Głównego Komendanta PWŚl. dotyczące użycia pałki gumowej wskazywało, że był to środek „[...] najmniej szkodliwy”. Policjant używając pałki wobec osoby mógł nią uderzać tylko w ręce lub nogi.

Do podstawowych zadań funkcjonariuszy służby mundurowej należało zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego, np. podczas zawodów sportowych, rajdów samochodowych, obchodów rocznic wybuchu powstań śląskich, wyborów do gmin miejskich i wiejskich, wyborów do Sejmu Śląskiego, o co wielokrotnie do Głównego Komendanta PWŚl. zwracały się m.in.: Górnośląski Związek Okręgowy Piłki Nożnej w Katowicach, Śląski Urząd Wojewódzki czy Okręgowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przynależenia Wojskowego w Krakowie.

Należy także wspomnieć, iż w ramach czynności o charakterze ogólnoporządkowym, śląscy policjanci strzegli mienia kolei państwowej przed działaniami sabotażowymi niemieckich urzędników, którzy uszkadzając tory i hamulce w pociągach towarowych doprowadzali do katastrof i wykolejenia pociągów, a także trudnili się przemytem na wielką skalę. w ramach tych działań kontrolowano i legitymowano pasażerów, ich bagaże oraz urzędników niemieckich znajdujących się na terenie polskich dworców i kolejowych stacji przeładunkowych. w trakcie realizacji ww. zadań funkcjonariusze PWŚl. ściśle współpracowali z Okręgową Dyrekcją Ceł w Mysłowicach oraz Strażą Ochrony Kolei, podlegającą Ministerstwu Komunikacji.

¹²⁸ Ibidem, SPK., sygn. 963, *Rozkaz Komendanta Głównego Policji Państwowej nr 340 z 10.11.1926 r.*

¹²⁹ APK, PWŚl., sygn. 1, s. 284-285.

¹³⁰ Ibidem, s. 364.

Służbę patrolową prowadzono nie tylko na lądzie. Objęto nią również, wspólnie z Korpusem Ochrony Pogranicza, zbiorniki wodne (rzeki i jeziora). Prowadzili ją funkcjonariusze z posterunków wodnych. Poza zadaniami policyjnymi zajmowali się głównie ratowaniem tonących oraz nadzorowaniem w sezonie kąpielowym określonych akwenów pod kątem bezpieczeństwa. Sprawdzano m.in., czy na zorganizowanych pływalniach znajduje się niezbędny sprzęt ratowniczy oraz wyszkoleni ratownicy. Zakres zadań do realizacji przez służbę mundurową PWŚl. obejmował również m.in.: eskortowanie wojskowych, aresztowanych z własnej inicjatywy lub na wezwanie władz i sądów wojskowych, do najbliższego posterunku żandarmerii wojskowej; asystowanie przy transportach pieniędzy skarbowych (państwowych), zwalczanie pokątnych handlarzy wyrobów tytoniowych, działających na szkodę Skarbu Państwa, obławy na poborowych, którzy nie stawiali się w magistratach i urzędach gminnych swego stałego miejsca zamieszkania celem ujęcia ich na listy poborowych, stosowanie środków represyjnych w granicach prawa wobec Cyganów nielegalnie przebywających na terenie autonomii, zmuszając ich do opuszczenia Śląska, współdziałanie ze strażą pożarną w trakcie akcji ratowniczo-gaśniczych, organizowanie obław na niebezpiecznych przestępców, kontrolowanie ruchu drogowego, udział w oficjalnych uroczystościach państwowych, nadzór nad stroną sanitarną miast, likwidowanie nielegalnych strajków i wystąpień, szczególnie o charakterze antypaństwowym, zwalczanie dzikiego kopalnictwa oraz kontrolę granic państwa polskiego, ochronę ważnych osobistości polskiej i zagranicznej sceny politycznej podczas pobytu na Śląsku, a także udział w realizowanych przez polską kinematografię projektach filmowych mających „(...) korzystnie wpływać na propagandę służby bezpieczeństwa”¹³¹.

Służba śledcza stanowiła specjalny pion w ramach organizacji policyjnej, przeznaczony do walki z przestępczością. Niemniej, w okresie działalności PP i PWŚl. pojęcie służba śledcza nie miało stałego znaczenia. w zależności od warunków organizacyjnych i konkretnej sytuacji społecznej zakres kompetencji pionu śledczego poszerzał się lub malał¹³². w trakcie wykonywania czynności służbowych funkcjonariusze służby śledczej podlegali władzom sądowym i prokuratorskim stosownie

¹³¹ Ibidem, sygn. 3, s. 1218.

¹³² B. Sprengel, *Policja Państwowa a przestępczość w powiecie wrocławskim w latach 1919-1939*, Wrocław 2006, s. 237.

do odpowiednich przepisów ustaw postępowania karnego¹³³. Niektórzy zwierzchnicy policji obawiali się, że jednostki służby śledczej (kryminalnej) mogą próbować usamodzielnić się. Dlatego wielokrotnie podejmowano różne rozwiązania usytuowania tej służby w strukturze organów policji.

W realiach funkcjonowania PWŚl. centralą służby śledczej był początkowo Oddział Policji Śledczej przy Głównej Komendzie PWŚl. w Katowicach¹³⁴. z dniem 1 października 1922 r. Główny Komendant PWŚl. powołał Oddział Policji Śledczej na miasto i powiat Katowice¹³⁵. Terenem jego działania był obszar katowickiej Dyrekcji Policji, której w zakresie służby bezpieczeństwa i czynności wykonawczych oddział podlegał.

W siedzibach powiatów wiejskich utworzono komórki śledcze, które przybrały formę ekspozytur, natomiast w miastach nie stanowiących siedzib władz powiatowych utworzone zostały albo sekcje, albo ekspozytury. Zróżnicowanie to uzależnione było od administracji sądowej i politycznej. Ekspozytury i sekcje pozostały pod służbową i gospodarczą zależnością komendantów powiatowych¹³⁶.

Na cieszyńskiej części województwa do 14 lipca 1922 r. utrzymane były kompetencje Żandarmerii Krajowej i agentur dotychczasowych w sprawach śledczych. w Cieszynie do 24 października 1922 r. ściganie przestępstw kryminalnych należało do zakresu zadań Policji Gminnej¹³⁷. Podobnie sytuacja przedstawiała się w Bielsku, gdzie policja śledcza podporządkowana była burmistrzowi, a później Dyrektorowi Policji.

Na Śląsku pierwsze reorganizacje służby śledczej wystąpiły niespełna rok po jej utworzeniu. Reskryptem Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego z dnia 28 marca 1923 r., Ekspozytury Urzędów Śledczych w Katowicach, Królewskiej Hucie i Bielsku zostały przemienione na Urzędy Śledcze i wcielone do Dyrekcji Policji znajdujących się w tych miastach¹³⁸. Od tego dnia ww. Urzędy Śledcze

¹³³ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 stycznia 1922 r. o organizacji urzędów śledczych, „DzURP” 1922, nr 7, poz. 54, Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 lipca 1926 r. o organizacji urzędów śledczych, „DzURP” 1926, nr 82, poz. 455, Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 8 kwietnia 1927 r. o wydziałach i urzędach śledczych, „DzURP” 1927, nr 40, poz. 358.

¹³⁴ APK, PWŚl., sygn. 1, s. 112.

¹³⁵ Ibidem, s. 82.

¹³⁶ Ibidem, s. 137.

¹³⁷ Ibidem, sygn. 78.

¹³⁸ Ibidem, sygn. 65, s. 99.

z „[...] Powiatowymi Komendami PWŚl. nie miały żadnej łączności”¹³⁹. Reszta Ekspozytur Urzędu Śledczego i Oddziały Śledcze pozostały bez zmian. Reskryptem z dnia 8 kwietnia 1924 r. zostały wprowadzone zmiany organizacyjne w PWŚl. Zniesiono Oddziały Śledcze na terenie województwa śląskiego, a utworzono na bazie Wydziału Śledczego Głównej Komendy PWŚl. – Urząd Śledczy z podległymi ekspozyturami śledczymi w terenie.

We wrześniu 1924 r. funkcjonowały poza Urzędem Śledczym Głównej Komendy, Ekspozytury Śledcze przy Powiatowych i Miejskich Komendach PWŚl. w Katowicach, Królewskiej Hucie, Rybniku, Tarnowskich Górach, Pszczynie, Bielsku, Cieszynie i Rudzie oraz w Mysłowicach¹⁴⁰, które były podporządkowane komendantowi powiatowemu odpowiedzialnemu za tok czynności śledczych w nich prowadzonych. Kompetencje Ekspozytur Urzędów Śledczych pokrywały się z terenem miejscowych Sądów Powiatowych¹⁴¹.

Kierownictwo w ekspozyturach sprawowali wyznaczeni policjanci służby śledczej podporządkowani komendantowi powiatowemu. Przysługiwał im tytuł komisarza śledczego, któremu z kolei podlegali wszyscy zatrudnieni w ekspozyturze policjanci i urzędnicy¹⁴². W komisariatach byli też policjanci śledczy, których w wyniku reformy włączono całkowicie w skład załóg. z tego też względu zostali oni podporządkowani tak administracyjnie, jak i merytorycznie kierownikowi komisariatu. Grupy te skupiono w sekcje o tajnym charakterze, zaś ich kontrola przez kierownika komisariatu odbywać się mogła jedynie przy zachowaniu wszelkich reguł konspiracji¹⁴³.

W wyniku etatowego przenoszenia wywiadowców, z dniem 30 kwietnia 1925 r. ekspozytury śledcze przy komendach powiatowych i miejskich stały się jedynie koordynatorami i powiatowymi centralami śledczymi, zaś podstawowa praca prowadzona była w komisariatach i wybranych posterunkach. z dniem 10 lipca 1925 r. po raz kolejny dokonano reorganizacji służby śledczej Policji Wojewódzkiej¹⁴⁴. w jej wyniku Śląski Urząd Śledczy posiadał podporządkowane sobie wydziały w Katowicach i Królewskiej Hucie, zaś ekspozytury włączone zostały do

¹³⁹ Ibidem, sygn. 25, s. 181.

¹⁴⁰ Ibidem, sygn. 14, s. 21.

¹⁴¹ Ibidem, sygn. 25, s. 182.

¹⁴² APK, (o/Bielsko), zespół: Dyrekcja Policji Bielsko, sygn. 17, s. 88.

¹⁴³ APK, PWŚl., sygn. 1, s. 832.

¹⁴⁴ Ibidem, sygn. 13, s. 300.

komend powiatowych.

Na podstawie reskryptu w sprawie organizacji Urzędu Śledczego i Ekspozytur Śledczych Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego z dnia 9 listopada 1925 r., Urząd Śledczy przy Głównej Komendzie PWŚl. został zlikwidowany. w jego miejsce powstał przy Wydziale i Głównej Komendy PWŚl. tzw. referat śledczy¹⁴⁵.

W 1927 r. nastąpiła reorganizacja służby śledczej w Policji Państwowej. Na mocy rozporządzenia MSW z 8 kwietnia 1927 r. zostały powołane przy komendach wojewódzkich urzędy śledcze podlegające komendantom wojewódzkim, natomiast przy niektórych komendach powiatowych i komendach miast wydzielonych zostały utworzone wydziały śledcze¹⁴⁶.

Spowodowało to, że w czasie od maja 1927 r. do listopada 1928 r. postępowała stopniowo reorganizacja służby śledczej również w PWŚl. Centrala Służby Śledczej w Warszawie wydała instrukcję służby śledczej, w oparciu o którą przeorganizowano służbę śledczą na terenie województwa śląskiego. Przedmiotową instrukcję wprowadzono do realizacji na terenie autonomicznego okręgu PWŚl. rozporządzeniem wojewody śląskiego z dniem 26 listopada 1928 r.¹⁴⁷

W myśl zasad organizacji służby śledczej w styczniu 1929 r. utworzony został ponownie Urząd Śledczy przy Głównej Komendzie PWŚl. w Katowicach oraz dwa Wydziały Śledcze: jeden w Katowicach, a drugi w Królewskiej Hucie¹⁴⁸. Urząd Śledczy przy Głównej Komendzie obejmował swoim zasięgiem teren całego województwa. Wydziałowi Śledczemu w Katowicach podlegały miasto i powiat w Katowicach, a Wydział Śledczy w Królewskiej Hucie obejmował miasta Królewska Huta i Świętochłowice.

W sytuacji, gdy specyfika dochodzenia wymagała prowadzenia działań zakrojonych na szerszą skalę na terenie całego województwa lub nawet poza jego granicami, kierował i koordynował działaniami Urząd Śledczy przy Głównej Komendzie PWŚl. w Katowicach. Taka sytuacja miała miejsce wówczas, gdy prowadzone były przez PWŚl. sprawy o charakterze szpiegowskim czy przestępstw przeciwko państwu polskiemu, z tą tylko różnicą, że Urząd Śledczy nie prowadził działań samodzielnie tak jak w przypadku pospolitych przestępstw

¹⁴⁵ Ibidem, sygn. 2, s. 719.

¹⁴⁶ „DzURP” 1927, nr 40, poz. 258.

¹⁴⁷ APK, PWŚl., sygn. 25, s. 183.

¹⁴⁸ Ibidem.

kryminalnych, a w ścisłym porozumieniu z Prokuraturą przy Sądzie Okręgowym, Wydziałem Bezpieczeństwa Publicznego oraz władzami wojskowymi, w szczególności Oddziałem II Sztabu Głównego Wojska Polskiego oraz Samodzielnym Referatem Informacyjnym¹⁴⁹.

Działalność Urzędu Śledczego i Wydziałów Śledczych opierała się ściśle na instrukcji służby śledczej, wprowadzonej ww. rozporządzeniem wojewody, rozkazem Głównej Komendy PWŚl. w dniu 12 czerwca 1929 r.¹⁵⁰ w 1929 r. w Urzędzie Śledczym Głównej Komendy PWŚl. służyło 21 osób. Poza Naczelnikiem nadkom. Marianem Chomrańskim, pracowali trzej wyżsi funkcjonariusze: nadkom. Wiktor Buliński, który opowiadał za prowadzenie spraw dotyczących przestępstw przeciwko państwu polskiemu, kom. Jan Bujok, nadzorujący postępowania w sprawach przestępstw pospolitych, kom. Emil Urbanek – odpowiedzialny za funkcjonowanie biura rejestracyjnego, w tym kartoteki, daktyloskopię, ewidencje tematyczne itp.¹⁵¹ Każda jednostka śledcza zasadniczo dzieliła się na trzy podstawowe działy:

- służba wewnętrzna – kancelaria, zajmująca się biurowością danej jednostki,
- służba zewnętrzna – prowadzona przez wywiadowców, podzielonych w większych jednostkach na brygady według specjalności,
- służba identyfikacyjna – zajmująca się prowadzeniem biura rejestracyjnego, gromadzącego wszelkie wiadomości o działalności przestępczej.¹⁵²

Śląscy funkcjonariusze służby śledczej zwalczali m.in. fałszerstwo pieniędzy¹⁵³ i dokumentów¹⁵⁴, nielegalny obrót towarami (m.in. przeciwdziałano wywożeniu srebra do Niemiec)¹⁵⁵, lichwiarstwo¹⁵⁶, nielegalny handel narkotykami¹⁵⁷, przestępstwa skarbowe¹⁵⁸,

¹⁴⁹ H. Ćwięk, *Przeciw Abwehrze*, Warszawa 2001, s. 130.

¹⁵⁰ APK, PWŚl., sygn. 25, s. 184.

¹⁵¹ Ibidem, sygn. 25, s. 185.

¹⁵² J. Piątkiewicz, G. Lax, J. Jakubiec, *Służba śledcza. Podręcznik dla szkolenia funkcjonariuszów Policji Państwowej*, Warszawa 1928, s. 3-4.

¹⁵³ APK, PWŚl., sygn. 298, s. 26

¹⁵⁴ Ibidem, sygn. 302, s. 19.

¹⁵⁵ Ibidem, sygn. 2, s. 42.

¹⁵⁶ Ibidem, sygn. 1, s. 662.

¹⁵⁷ Ibidem, sygn. 4, s. 5.

¹⁵⁸ Ibidem, sygn. 5, s. 59.

prostytycję¹⁵⁹, pornografię¹⁶⁰ oraz inne przestępstwa pospolite (prawie 60 rodzajów) traktowane przez ustawodawstwo województwa śląskiego jako niezgodne z prawem. Do tej grupy, szczególnie szkodliwych społecznie przestępstw, można była zaliczyć: zabójstwa, pobicia, gwałty, kradzieże, rozboje, przemyt, fałszerstwa, podpalenia i inne przestępstwa mniejszej wagi.

Ilość przestępstw w województwie śląskim była na przeciętnym poziomie, gdyż w przypadku najcięższych czynów karalnych nie odbiegała od średniej krajowej, kształtując się na poziomie około 5%. w przypadku przestępstw lżejszych oscylowała zaś wokół 8%. Należy jednak pamiętać, że na poziom przestępczości wpływało zurbanizowanie obszaru, zróżnicowany charakter kulturowy, jak i nasycenie służbą policyjną. Niezwykle istotnym czynnikiem demograficznym była duża imigracja z centralnych obszarów Rzeczypospolitej, a także swobodny przepływ ludności górnośląskiej z Niemiec.

Przekrój działalności PWSł. w zakresie zwalczania przestępczości pospolitej w latach 1922-1926 przedstawia poniższe zestawienie tabelaryczne.

Tabela nr 6. Działalność PWSł. w zwalczaniu przestępczości pospolitej w latach 1922-1926

Lata		1922*	1923	1924	1925	1926
Zabójstwo	zannotowano	54	56	50	38	24
	wykryto	40	56	42	35	22
	%	74	100	84	92	91
Pobicie	zannotowano	1087	2905	2653	2095	2821
	wykryto	1057	2899	2631	2077	2797
	%	97	99	99	99	99
Gwałt	zannotowano	44	71	79	84	84
	wykryto	36	71	77	81	82
	%	76	100	97	96	97
Kradzież	zannotowano	6652	11840	8449	7437	9760
	wykryto	3660	8515	5253	5471	7338
	%	55	71	62	73	75

¹⁵⁹ Ibidem, sygn. 247, s. 28.

¹⁶⁰ S. Okęcki, *Walka z pornografią w Polsce*, „Przegląd Policyjny”, 1936, nr 3, s. 245-248.

Rabunek i rozbój	zannotowano	158	234	218	150	153
	wykryto	119	164	149	84	119
	%	75	70	68	56	77
Falszerstwo i przemyt	zannotowano	30	20	46	163	283
	wykryto	14	11	25	100	127
	%	46	55	54	61	44
Podpalenie	zannotowano	18	35	61	113	136
	wykryto	7	17	27	82	68
	%	38	48	44	72	50

* od 1 VII do 31 XII 1922

Źródło: APK, PWŚl., sygn. 25 i 263, L. Radzinowicz, *Struktura przestępczości w Polsce*, Warszawa 1937, s. 71.

Analizując dane ujęte w powyższej tabeli widzimy, że zauważalna jest tendencja spadkowa w ilości popełnionych zabójstw i rozbójów, czyli najpoważniejszych przestępstw. w przypadku zaś uszkodzeń ciała i innych przestępstw przeciwko zdrowiu, a także mieniu, dawał się zauważyć znaczny wzrost ilości przestępstw. Dynamika wzrostu była tu niemalże identyczna ze skalą ogólnopolską.

Poza tym służba śledcza PWŚl. kontrolowała poczynania Niemieckiej Policji „Schupo” na terenie śląskiej autonomii¹⁶¹, zbierała informacje dotyczące niemieckich czasopism (w razie ujawnienia tendencji antypolskich odbierano debity pocztowe)¹⁶², monitorowała wydalanie Żydów z Niemiec do Polski¹⁶³, prowadziła szeroki wywiad o różnych instytucjach funkcjonujących na terenie Śląska m.in. Rybnickiej Fabryce Maszyn, Górnos Śląskim Towarzystwie Strażniczym, Zakładach Hohenlohego¹⁶⁴, Banku Hipoteczno-Kredytowym w Mysłowicach¹⁶⁵, realizowała działania dotyczące wydalania cudzoziemców, przeważnie obywatelstwa niemieckiego narodowości żydowskiej z pasa granicznego¹⁶⁶, współpracując ze służbą kurierską socjaldemokratów niemieckich uczestniczyła w przemyśle polskiej

¹⁶¹ APK, PWŚl., sygn. 20, s. 236.

¹⁶² Na przykład w 1925 r. odebrano debity pocztowe czasopismu „Neue Oberschlesische Landeszeitung” za publikowanie treści antypolskich. Ibidem, sygn. 160, s. 10.

¹⁶³ Ibidem, sygn. 178, s. 74.

¹⁶⁴ Ibidem, sygn. 162, s. 56.

¹⁶⁵ Ibidem, sygn. 250, s. 19.

¹⁶⁶ Ibidem, sygn. 248, s. 127.

literatury antyhitlerowskiej do Niemiec¹⁶⁷, przeciwdziałała nielegalnej emigracji i nielegalnemu przekraczaniu granicy do Niemiec¹⁶⁸, monitorowała sytuację na Zaolziu i w Protektoracie Czech i Moraw¹⁶⁹, czy też zabezpieczała pobyt ważniejszych dygnitarzy na Śląsku¹⁷⁰, a także zwalczała przestępczość polityczną po zlikwidowaniu pionu policji zajmującego się tym zagadnieniem.

W realizacji zadań pionu polityczny i śledczy PWŚl., wykorzystywały specjalne metody i środki pracy. Podzielić je można na: procesowe (śledcze) i pozaprocesowe (operacyjne). W skład procesowych wchodziły: aresztowania, rewizje osób i mieszkań oraz przesłuchania. Do drugiej grupy można zaliczyć: obserwację, inwigilację, prowokację, kontrolę rozmów telefonicznych i korespondencji, a przede wszystkim wywiad konfidencyjny. Wśród wymienionych metod operacyjnych PP i PWŚl. najczęściej stosowały wywiad konfidencyjny, obserwację, inwigilację i prowokację¹⁷¹. Wywiad konfidencyjny należał do podstawowych metod pracy wykorzystywanych przez pion policji politycznej. Defensywa dążyła do utworzenia na swoim terenie działania sieci zaufanych i dobrze zakonspirowanych osób, które informowałyby ją o wszelkiego rodzaju wystąpieniach antypaństwowych.

Za konfidenta uważano osobę, która wyraziła zgodę na tajną współpracę i jednocześnie zobowiązała się zdobywać i przekazywać informacje interesujące organa bezpieczeństwa. Konfidentów dzielono na stałych i okolicznościowych. Za stałego konfidenta uważano osobnika, który przez dłuższy czas pozostawał na usługach policji, natomiast konfidentem okolicznościowym była osoba, która została pozyskana przez policję do wykonania jednego, konkretnego zadania i po jego realizacji zaprzestawano z nią współpracy. Wyróżniano jeszcze konfidentów ideowych, tzn. takie osoby, które np. z przekonania politycznych wyrażały zgodę na współpracę z policją polityczną¹⁷².

W swojej pracy defensywa wykorzystywała w pierwszej kolejności konfidentów ideowych. Na fakt ten wpływały głównie dwa powody. Po

¹⁶⁷ Ibidem, sygn. 180, s. 56–59.

¹⁶⁸ Prowadzono m.in. działania przeciwko gangom przemytników ludzi, towarów, przeciwdziałano werbunkom Ślązaków do Legii Cudzoziemskiej, do fabryki Kruppa na Uralu, do Armii Brytyjskiej w Indochinach. Ibidem, sygn. 181, 184, 192–193.

¹⁶⁹ Ibidem, sygn. 194, s. 24.

¹⁷⁰ Ibidem, sygn. 1, s. 953.

¹⁷¹ A. Peplowski, *Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej*, Szczytno 1991, s. 115.

¹⁷² APK-ce, UWK I, sygn. 2920, s. 1.

pierwsze, konfident ideowy pracował dla dobra państwa i nie pobierał pieniędzy. Po drugie, był osobą najczęściej wykształconą i można go było wykorzystać do poważniejszych zadań operacyjnych. Funkcjonariusze policji politycznej stawiali przed konfidentami wiele zadań. w przypadku informatorów działających w szeregach organizacji niemieckich lub komunistycznych były one dość szczegółowe, na przykład od konfidenta, członka związku lub organizacji niemieckiej lub partii komunistycznej, wymagano informacji na temat: składu osobowego danej organizacji (nazwiska, pseudonimy), funkcji poszczególnych członków, wiadomości o planowanych konferencjach, masówkach i pogadankach (ilości osób obecnych na nich), rysopisów osób nieznanymi, treści przemówień, podejmowanych rezolucji itp. Od konfidenta wymagano jednocześnie dostarczania okólników, pism, broszur, czasopism a także w miarę możliwości korespondencji między członkami partii¹⁷³. Konfident dostarczał również policji informacji, których nie mogła ona zdobyć inną drogą jak np. hasła dla łączników, szyfry czy wyjaśnianie wyrazów z gwary partyjnej¹⁷⁴. w drodze wywiadu konfidencyjnego organa bezpieczeństwa otrzymywały także informacje dotyczące sposobu porozumiewania się, np. członków organizacji niemieckich czy partii komunistycznej, będących w więzieniu ze współpracownikami na wolności¹⁷⁵.

Pozyskiwaniem informatorów, a następnie współpracą z nimi zajmowali się wywiadowcy defensywy. Przed przystąpieniem do werbunku danego osobnika, funkcjonariusz defensywy przeprowadzał szczegółową analizę jego osobowości oraz sprawdzał jego tryb życia. w pierwszej kolejności brano pod uwagę sytuację finansową, rodzinną oraz zawodową. Miało to na celu znalezienie słabych punktów danej osoby i wykorzystanie ich podczas pozyskiwania do współpracy. Ponadto

¹⁷³ H. Kopczyk, A. Pepłoński, *Zwalczanie ruchu komunistycznego przez policję polityczną II Rzeczypospolitej (1918–1926)*, „Zeszyty Naukowe ASW”, 1982, nr 31, s. 53–54.

¹⁷⁴ Jak podaje J. Ławnik, jeden z konfidentów przekazał policji znaczenie szeregu słów, np: szkarlatyna (rewizja), dezynfekcja (przeszukanie), szpital (areszt), choroba (aresztowanie). J. Ławnik, *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918-1939*, Warszawa 1979, s. 175.

¹⁷⁵ System ten polegał na tym, że osoba w książce, którą dostała z zewnątrz do czytania, nakłuwała szpilką potrzebne jej litery. Przy czym uważano, aby nakłuć tych było na jednej stronie jak najmniej, chodziło o to, aby nie były zbyt widoczne. Natomiast osoba, która tę książkę odbierała z więzienia, pod dotykiem palca wyczuwała poszczególne litery i składała z nich przekazaną informację. APK, PWSł., sygn. 278, s. 139.

osoba typowana do współpracy z organami bezpieczeństwa musiała posiadać możliwości kontaktów międzyludzkich. Dlatego werbowano współpracowników spośród robotników, osób zatrudnionych w restauracjach, kabaretach, salonach gry, a nawet wśród posłów¹⁷⁶.

W prowadzeniu wywiadu konfidencyjnego przestrzegano zasad zachowania tajemnicy państwowej i służbowej. w szczególności dotyczyło to odpowiednich stopni tajności w rejestracji wszelkiego rodzaju materiałów dotyczących konfidentów. Urzędy policji politycznej były zobowiązane do przechowywania akt informatorów w szafach metalowych pod zamknięciem, a klucze do nich mógł posiadać jedynie kierownik placówki. w przypadku wystąpienia zagrożenia, że akta dotyczące konfidentów mogą trafić w niepowołane ręce należało je w myśl instrukcji MSW bezzwłocznie zniszczyć¹⁷⁷. Ponadto tajne akta, na podstawie których można byłoby zidentyfikować konfidenta, musiały być zaszyfrowane. Szyfr stanowił ściśle tajny dokument i według instrukcji, musiał być przechowywany u kierownika urzędu¹⁷⁸. Osoba informatora policyjnego była specjalnie strzeżona przed dekonspiracją, dlatego też konfident na czas współpracy z policją obierał sobie pseudonim, którym podpisywał swoje raporty. Także we wszystkich ewidencjach i sprawozdaniach do władz zwierzchnich urzędy policji politycznej używały tylko pseudonimów konfidentów, nigdy zaś ich prawdziwych nazwisk. w materiałach policyjnych można napotkać raporty, w których występują konfidenti o pseudonimach np.: „Janek”, „Piekorz”, „Atleta”, „Bliski”.¹⁷⁹

W sprawach kryminalnych, za informatora policyjnego uważano każdego, kto dowiedział się o przestępstwie lub jego zamiarze i doniósł o tym władzy, jednocześnie zastrzegając sobie anonimowość¹⁸⁰. Śląska policja kryminalna na swoich informatorów w pierwszej kolejności werbowała osoby wywodzące się ze środowiska przestępczego lub takie, które miały do niego dostęp, jak np. prostytutki, paserzy. Rolą konfidenta było prowadzenie wywiadu zewnętrznego (obserwacja, inwigilacja) lub wewnętrznego, kiedy przenikał do grupy przestępczej. Większość osób podejmowała z policją współpracę głównie z motywów finansowych, ale

¹⁷⁶ W. Stepek, Z. Hoffman-Krystyańczyk, *Służba śledcza. Podręcznik dla organów bezpieczeństwa*, Poznań 1923, s. 13.

¹⁷⁷ APK, UWK I, sygn. 2920, s. 5.

¹⁷⁸ R. Juryś, *Kulisy wielkiej prowokacji*, Warszawa 1968, s. 110.

¹⁷⁹ APK, PWŚl., sygn. 264, s. 77.

¹⁸⁰ A. Abramski, J. Konieczny, *Justycjariusze, hutmani, policjanci...*, s. 186.

także z chęci wyładowania swych negatywnych uczuć (zemsta) lub też z powodów moralnych: wstrętu do oszustw, morderstw, gwałtów. w tym ostatnim przypadku chodziło o współpracę z policją kryminalną, a nie polityczną. Policja, a głównie defensywa, wykorzystywała również inne metody werbowania swoich współpracowników, na przykład posługiwano się w czasie pozyskiwania danej osoby na informatora materiałami obciążającymi go lub kompromitującymi, a niekiedy stosowano terror psychiczny i fizyczny. Ten ostatni sposób werbunku, jeżeli przedostał się do wiadomości opinii publicznej, budził spore oburzenie i był nawet przyczyną interpelacji poselskiej w Sejmie Śląskim¹⁸¹.

Policja Polityczna posiadała na prowadzenie wywiadu wewnętrznego fundusz dyspozycyjny. Pieniądze na fundusz pochodziły w początkowym okresie z budżetu śląskiego a następnie z budżetu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i były przekazywane wojewodzie, ten następnie dawał je starostom, ci przekazywali pieniądze kierownikom poszczególnych urzędów policji politycznej. Niestety, w materiałach archiwalnych nie zachowały się dokumenty, na podstawie których można byłoby wypowiedzieć się co do wielkości funduszu dyspozycyjnego, którym dysponował wojewoda śląski.

W przypadku podejrzenia, że konfident przekazuje policji fałszywe informacje, zarządzano wobec niego poufną kontrolę. Polegała ona na przekazaniu do opracowania nieprawdziwych informacji i faktów. w momencie potwierdzenia ich przez konfidenta, policja nabierała pewności, że jest on wobec niej nielojalny i wtedy najczęściej zrywano z nim współpracę.

Niekiedy osoby te aresztowano pod zarzutem wprowadzania organów państwowych w błąd, przekazywano wymiarowi sprawiedliwości. Także poddawano konfidenta obserwacji w celu sprawdzenia, czy spotykał się z osobami, o których pisał w swoich raportach. Policja starała się swoich informatorów otaczać szczególną opieką i zapewnić im bezpieczeństwo. Niemniej, zdarzały się przypadki dekonspiracji konfidenta, wtedy osobie takiej groziła nie tylko kompromitacja w swoim środowisku, ale także groźba utraty życia.

Podstawową metodą pracy policji w okresie międzywojennym była także inwigilacja. Stosowała ją zarówno policja kryminalna jak i polityczna. Przy czym, w obu tych pionach występowały różnice

¹⁸¹ APK, PWŚl., sygn. 19, s. 46.

w zasadach organizacyjnych i w przepisach dotyczących rejestracji danych osób inwigilowanych. Inwigilacja, w ujęciu policji kryminalnej, miała na celu: „[...] zapobieganie i ujawnianie przestępstw oraz wykrywanie sprawców przestępstwa, ich pochwytywanie i udowodnienie dokonania czynu występnego”. Wyróżniano trzy rodzaje inwigilacji: obserwację (ogólną i indywidualną), pościg (bezpośredni i pośredni) oraz poszukiwania inwigilacyjne (lokalne, okręgowe i państwowe)¹⁸². Obserwację ogólną prowadzono poprzez patrolowanie ulic, placów, targowisk dworców kolejowych, natomiast obserwacja indywidualna odnosiła się do poszczególnych osób i miała na celu zdobycie dowodów przestępstwa. Od funkcjonariuszy prowadzących obserwację indywidualną wymagano pełnej dyskrecji. Chodziło o to, aby osoby obserwowane nie zorientowały się, że są śledzone. Obserwacja na ulicy – czytamy w instrukcji inwigilacyjnej – „[...] wymaga wielkiej ostrożności, by nie zwrócić uwagi osoby obserwowanej, powinna być wykonywana w należyłym oddaleniu, z przeciwnego chodnika, z zatrzymaniem się na rogach ulic. w niektórych wypadkach lepiej jest wyprzedzić obserwowanego, iść przed nim, zatrzymując się przy wystawach sklepowych i z boku śledzić osobnika”¹⁸³. Dlatego wywiadowcy policyjni, aby nie zwracać na siebie uwagi, występowali pod różnymi przebrańcami, np. posłańców, lokajów, handlarzy czy uczestników zabaw. Wywiadowcy policyjni prowadzący obserwację ubierali się w sposób charakterystyczny dla danego otoczenia. Starano się wykorzystać możliwości pewnych części garderoby do szybkiego zmieniania wyglądu.

W ramach inwigilacji stosowano także dozór policyjny wobec osób skazanych orzeczeniami władz sądowych lub administracyjnych. U osoby objętej takim nadzorem, policja, zgodnie z przepisami, prowadziła rewizje mieszkania lub osobistą w dowolnym miejscu i czasie¹⁸⁴. Za ukrywającymi się lub zbiegłymi przestępcami zarządzano poszukiwania inwigilacyjne. w zależności od obszaru, na jakim zarządzano poszukiwania, dzielono je na poszukiwania lokalne – na terenie powiatu lub miasta, poszukiwania okręgowe – na terenie będącym pod nadzorem danej okręgowej komendy policji państwowej lub Głównej Komendy PWSł., oraz poszukiwania państwowe – na terenie całego kraju, a nawet poza granicami.

¹⁸² „Robotnik”, 1932, nr 367.

¹⁸³ APK-ce, KWPP Kielce – CA MSW, sygn. 72, s. 62.

¹⁸⁴ AAN, KGPP, sygn. 7, s. 9.

W myśl Instrukcji Inwigilacyjnej z 1925 r. obowiązującej również w PWŚl., poszukiwania lokalne zarządzała komenda powiatowa, na podstawie doniesień podległych sobie posterunków i komisariatów. Poszukiwania na terenie śląskiej autonomii zarządzał Urząd Śledczy, na podstawie meldunków komend powiatowych oraz władz sądowych, natomiast w poszukiwaniach ogólnopaństwowych ślascy policjanci brali udział po otrzymaniu przez Główną Komendę PWŚl. zarządzenia z Wydziału IV KG PP, na podstawie listów gończych wydawanych przez sądy i doniesień urzędów policyjnych¹⁸⁵.

Kolejną, wspomnianą metodą, którą posługiwała się policja w zwalczaniu działalności wrogich organizacji niemieckich oraz komunistycznych była prowokacja. Posługiwanie się prowokatorami nie było bynajmniej wytworem polskiej tajnej policji. Metoda ta była znana i stosowana już dużo wcześniej przez różne władze i rządy, a szczególnie w szerokim zakresie była wykorzystywana w Rosji. Pisząc o prowokacji należy na samym początku wyjaśnić pojęcia prowokator i prowokacja. Często bowiem dochodzi do niezbyt precyzyjnego ich określania. są to dwa różne pojęcia. Konfident rejestruje, jako obiektywny widz cudze przestępstwo, prowokator zaś je stwarza, działając w charakterze podżegacza¹⁸⁶. Obszary ich działań są ze sobą bardzo zbliżone. Wystarczy bowiem, żeby konfident, zamiast tylko informować władze bezpieczeństwa o działalności śledzonej organizacji lub osoby, sam sprowokował przestępstwo. Przestaje wówczas być konfidentem, a staje się prowokatorem. w literaturze przedmiotu spotykamy się z tak definiowanym pojęciem prowokacji¹⁸⁷: „[...] prowokacji dopuszcza się ten, kto inną osobę nakłania do popełnienia przestępstwa lub udziela jej do popełnienia przestępstwa pomocy czynem lub słowem, jedynie w celu ujęcia jej podczas dokonywania przestępstwa i wydania w ręce sprawiedliwości”¹⁸⁸. w przypadku, gdy działania prowokacyjne zostały wykryte i dostały się do wiadomości publicznej, wywoływały duże oburzenie społeczeństwa. Pamiętano bowiem, że metodami takimi posługiwały się tajne policje państw zaborczych, a w szczególności niemiecka Sicherka i carska Ochrana. Władze państwowe i policyjne, bojąc się kompromitacji, starały się tuszować prowokacyjną działalność

¹⁸⁵ A. Abramski, J. Konieczny, *Justycjariusze, hutmani, policjanci...*, s. 184.

¹⁸⁶ Ibidem, KWPP Kielce – CA MSW, sygn. 43, s. 217–218.

¹⁸⁷ I. Kondratowicz, *Prowokacja ze stanowiska prawnego i społecznego*, Warszawa 1930, s. 42.

¹⁸⁸ APK-ce, sygn. 289, s. 81.

policji i podejmować takie działania, które zmierzały do uspokojenia opinii publicznej. w pierwszej kolejności zwalniano lub odstawiano na tzw. „boczny tor” funkcjonariusza policji, który inspirował takie działania.

Wykorzystanie prowokatorów w pracy policji budziło często sprzeciw i oburzenie w samym środowisku policyjnym. Zdawano sobie sprawę, że w przypadku ujawnienia prowokacji, cała krytyka społeczeństwa spada na wszystkich policjantów, a nie na osoby, które takie działania prowadziły. Podczas wykonywania obowiązków służbowych śląscy policjanci korzystali z pomocy biegłych, np. do sprawdzenia urządzeń elektrycznych, mechanicznych, gazowych, z uwagi na bezpieczeństwo policjantów i brak fachowej wiedzy w zakresie obchodzenia się z tym sprzętem¹⁸⁹.

W trakcie czynności procesowych stosowano tzw. konfrontacje, dzięki którym śląska policja miała uniknąć sytuacji, w których poszkodowani wskazywali jako sprawcę przestępstw każdą przedstawioną im przez policję osobę. Polecono przedstawiać poszkodowanym przy konfrontacji do rozpoznania kilka osób razem z podejrzanym, możliwie podobnych do siebie wyglądem¹⁹⁰.

Każda osoba zatrzymana, aresztowana w myśl rozkazu Głównej Komendy PWŚl. nr 73/24 i instrukcji dla służby daktyloskopijnej, miała zostać w przynależnej terenowo do miejsca zatrzymania ekspozyturze śledczej poddana daktyloskopowaniu, ewentualnie fotografowaniu w celu złożenia karty informacyjnej oraz stwierdzenia w kartotece pościgowej, czy aresztowany nie jest poszukiwany za inne przestępstwa. Zdarzały się jednakże przypadki, że policjanci z komisariatów lub posterunków osoby aresztowane odstawiali bezpośrednio do więzienia sądowego, o czym ekspozytury śledcze nawet nie wiedziały. w związku z tym raz w miesiącu policjanci z ekspozytur śledczych PWŚl. kontrolowali w kancelariach więzień sądowych, czy osoby przekazywane przez policję do więzienia były w ekspozyturach śledczych przed odstawieniem do więzień sądowych¹⁹¹.

Na zakończenie tej części opracowania należy wspomnieć również, iż zainicjowaną przez Głównego Komendanta PWŚl., zorganizowaną na terenie powiatów formą zwalczania przestępczości były obławy policyjne, do udziału w których angażowano możliwe maksymalne stany

¹⁸⁹ APK, PWŚl. sygn. 2, s. 122.

¹⁹⁰ Ibidem, s. 595.

¹⁹¹ Ibidem, sygn. 1, s. 991.

osobowe jednostek terenowych śląskiej policji¹⁹². Uzyskiwane w wyniku obław rezultaty klasyfikowano następnie w czterech kategoriach tj.: sądowej, administracyjnej, politycznej i kategorii osób aresztowanych. Ich szczegółowy wykaz przedstawia poniższe zestawienie tabelaryczne.

¹⁹² Ibidem, sygn. 9, s. 237.

Tabela nr 7. Działalność PWŚl. w zwalczaniu przestępczości w wyniku zorganizowanych działań – obław w okresie III 1926 – II 1928

Wyniki obław:	Powiatowa i Miejska Komenda Katowice	Komenda Miejska Królewska Huta	Powiatowa Komenda Świętochłowice	Powiatowa Komenda Tarnowskie Góry	Powiatowa Komenda Lubliniec	Powiatowa Komenda Rybnik	Powiatowa Komenda Pszczyna	Powiatowa Komenda Bielsko	Powiatowa Komenda Cieszyn
	Sądowe/Administracyjne/ Polityczne/ Osoby aresztowane								
III 1926	13/130/0/12	0/4/0/0	16/46/0/0	1/8/0/0	28/7/0/0	11/108/0/0	11/30/0/0	18/27/0/12	3/32/0/0
V 1926	*	1/3/0/1	27/43/0/0	15/52/0/7	20/32/3/0	9/95/4/2	*	34/31/3/30	7/18/0/4
VIII 1926	20/195/0/17	0/2/0/0	21/69/0/2	*	16/38/1/4	1/23/0/2	13/156/2/0	15/45/4/19	15/31/0/4
IX 1926	35/168/0/19	2/0/0/1	6/69/0/2	11/90/0/4	7/31/0/0	30/122/1/2	27/295/2/2	11/14/2/2	9/28/0/1
X 1926	13/77/0/16	3/3/0/0	7/63/2/0	*	14/12/2/0	13/101/3/0	*	8/36/0/19	3/11/0/0
XI 1926	23/88/0/12	0/0/0/16	49/30/0/1	7/93/0/1	18/56/7/1	25/123/7/5	24/198/6/2	7/24/1/0	11/50/0/0
XII 1926	23/62/0/7	8/0/0/0	22/38/2/4	6/0/0/0	8/30/7/0	10/80/2/3	19/117/4/4	10/27/0/6	4/7/0/0
I 1927	21/119/0/9	5/12/0/3	23/68/3/1	19/99/0/0	15/51/1/3	7/55/1/2	13/34/0/9	6/19/0/3	7/23/0/1
II 1927	12/103/0/8	1/12/0/0	17/48/0/2	*	6/26/1/3	11/51/0/1	3/41/1/0	3/31/0/11	3/7/0/0
III 1927	20/124/2/13	3/18/0/0	27/56/2/11	16/70/0/0	8/23/0/1	14/90/2/3	*	9/24/0/5	5/15/0/1
IV 1927	13/90/1/6	13/4/0/0	22/59/3/4	*	9/50/0/1	6/54/1/0	28/149/2/3	11/35/9/0	7/12/0/1
V 1927	44/105/0/5	3/16/0/0	15/69/2/2	10/61/0/0	5/43/1/1	8/93/1/2	47/244/3/3	15/27/4/12	5/20/0/2

Wyniki obław:	Sądowe/Administracyjne/ Polityczne/ Osoby aresztowane										
	Powiatowa i Miejska Komenda Katowice	Komenda Miejska Królewska Huta	Powiatowa Komenda Świętochłowice	Powiatowa Komenda Tarnowskie Góry	Powiatowa Komenda Lubliniec	Powiatowa Komenda Rybnik	Powiatowa Komenda Pszczyna	Powiatowa Komenda Bielsko	Powiatowa Komenda Cieszyn		
VI 1927	17/111/0/0	0/9/0/0	8/75/0/0	*	13/28/0/0	19/43/0/0	*	14/35/0/0	19/32/0/0		
VII 1927	17/77/0/7	1/29/0/1	27/96/0/0	19/44/3/0	6/41/1/0	19/114/2/0	18/184/2/1	7/26/0/19	8/13/0/0		
VIII 1927	25/115/0/15	3/23/0/3	28/46/0/3	13/41/4/0	9/44/1/0	14/81/0/0	22/0/0/0	8/53/2/17	3/22/0/0		
IX 1927	26/104/6/15	5/64/0/0	20/103/0/1	*	5/40/0/0	10/99/3/1	*	13/53/1/12	2/39/0/0		
X 1927	16/111/1/22	3/16/0/5	9/69/1/2	7/76/1/0	6/45/0/0	23/82/2/2	*	9/27/1/4	13/41/0/0		
XI 1927	15/63/1/7	3/21/0/9	22/101/0/1	7/73/0/0	15/50/0/0	10/55/2/2	21/183/1/3	6/40/1/6	6/33/1/2		
XII 1927	*	3/4/0/0	*	*	17/43/1/6	8/50/0/1	7/97/0/2	1/11/0/3	4/16/0/0		
I 1928	12/94/1/12	3/13/0/3	14/64/1/0	11/40/6/0	7/18/1/3	9/73/1/1	7/89/3/0	9/33/5/2	7/21/1/0		
II 1928	12/58/0/4	2/11/1/3	23/41/0/2	*	4/16/2/0	13/56/1/1	9/91/4/2	10/36/2/4	6/23/0/0		

* Nie zorganizowano obław
Źródło: APK, PWŚl., sygn. 1-20.

Jak wynika z przedstawionego powyżej zestawienia tabelarycznego, szczególną aktywnością w zwalczaniu m.in. przestępstw zaliczanych do kategorii „przestępstwa administracyjne” wykazywała się Komenda Powiatowa Policji w Pszczynie. Jednocześnie, tę samą jednostkę, poza Komendą Powiatową Policji w Tarnowskich Górach, charakteryzuje najwyższa liczba nie zorganizowanych obław, co jednoznacznie wskazuje na brak konsekwencji jej kierownictwa, w realizacji przedmiotowych działań.

Zakończenie

W okresie międzywojennym PWŚl. pełniła ważną rolę w realizacji polityki wewnętrznej państwa polskiego na terenie autonomicznego województwa śląskiego. Konsekwentna realizacja przyjętych przez kierownictwo tej formacji zasad oraz ścisły związek policji z miejscową ludnością i znajomość jej problemów, pozwoliły na zbudowanie silnego i skutecznego aparatu, zapewniającego wysoki poziom bezpieczeństwa i porządku publicznego na administrowanym terenie. Liczba zadań stawianych przez śląskie władze przed PWŚl., podobnie jak w pozostałej części kraju, nie szła w parze z liczbą zatrudnionych tam funkcjonariuszy. Dlatego też śląscy decydenci policyjni zdawali sobie sprawę z tego, że aby zrealizować przy tak małym stanie osobowym wszystkie postawione przed policją zadania, należy jak najlepiej zorganizować pracę tych organów oraz odpowiednio przygotować kadrę. W tym względzie czyniono wiele starań, które z perspektywy czasu należy uznać za uwieńczone sukcesem, bowiem PWŚl. była uważana za jedną z najlepiej zorganizowanych formacji w Polsce.

W ciągu zaledwie kilkunastu lat, w realiach niekorzystnej i złożonej sytuacji geopolitycznej oraz w skomplikowanych warunkach społecznych i narodowościowych, stworzono instytucję policyjną stojącą na wysokim poziomie organizacyjnym i fachowym.

W okresie międzywojennym w województwie śląskim policja, pomimo wielu trudności, ze swoich zadań wywiązywała się dobrze, szczególnie jeżeli chodzi o zwalczanie przestępczości kryminalnej. Należy uwzględnić, że województwo śląskie w niektórych kategoriach przestępstw pospolitych zajmowało czołowe miejsce w kraju. Wykrywalność, szczególnie tych najbardziej niebezpiecznych przestępstw, takich jak zabójstwa wynosiła ok. 90%, a przy pobiciach i pozostałych uszkodzeniach ciała dochodziła nawet do 100%.

Na pewno wpływ na tak wysoki współczynnik wykrywalności przestępstw kryminalnych miało dobre zorganizowanie pracy śląskiej policji oraz odpowiednie przygotowanie merytoryczne pracujących w niej policjantów. Duża tu zasługa także komendantów wojewódzkich, którzy kierowali i nadzorowali działaniami policji w województwie śląskim.

PWŚl., druga a zarazem równorzędna Policji Państwowej formacja bezpieczeństwa i porządku publicznego w Rzeczypospolitej, stanowiła obok jednostek Straży Granicznej i Korpusu Ochrony Pogranicza, jedyną formację policyjną pełniącą służbę ochrony granic. Jej struktura organizacyjna była dostosowana do potrzeb śląskiego aparatu administracyjnego i sądowego, które wyznaczały zadania i nadzorowały działalność.

Rekapitułując podjęte w opracowaniu quasi rozważania, należy stwierdzić, że PWŚl. w aparacie II Rzeczypospolitej odgrywała ważną rolę, nie tylko ze względu na wysoki poziom fachowy funkcjonariuszy ją tworzących, ale także na kluczowe znaczenie o charakterze gospodarczym tego regionu dla młodego, odbudowującego się państwa polskiego.

Akty prawne

- [1.] Rozporządzenie Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej w sprawie utworzenia Policji Górnego Śląska, „Gazeta Urzędowa Górnego Śląska” 1920, nr 6.
- [2.] Rozporządzenie MKRiP z 17.06.1921 r., „Gazeta Urzędowa Górnego Śląska” 1921, nr 21.
- [3.] Rozkaz Komendanta Głównego Policji Państwowej nr 340 z 10.11.1926 r.
- [4.] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 stycznia 1922 r. o organizacji urzędów śledczych.
- [5.] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 8 kwietnia 1927 r. o wydziałach i urzędach śledczych.

Literatura

- [1.] Abramski, A., Konieczny, J., *Justycjarjusze, hutmani, policjanci*, Katowice 1986.
- [2.] Bahlecke J., *Śląsk i Ślązacy*, Warszawa 2001.

- [3.] Bobek W., *Wkroczenie Wojska Polskiego na Górny Śląsk*, [w:] *Dzieje Pracy Górnego Śląska 1922-1927*, Lwów – Katowice 1927.
- [4.] Brzoza Cz., Sowa A., *Polska w czasach niepodległości i drugiej wojny światowej (1918-1945). Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945-2001)*, Warszawa 2003.
- [5.] Ciągwa J., *Interpelacje niemieckie w i Sejmie Śląskim (1922-1939)*, Katowice 2005.
- [6.] Czapliński M., Kaszuba E., Wąs G., Żerelik R., *Historia Śląska*, Wrocław 2002.
- [7.] Ćwięk H., *Przeciw Abwehrze*, Warszawa 2001.
- [8.] Dąbrowski W., *Górny Śląsk w walce o zjednoczenie z Polską. (Źródła i dokumenty z lat 1918-1922)*, Katowice 1923.
- [9.] Długajczyk E., *Sanacja Śląska 1926-1939. Zarys dziejów politycznych*, Katowice 1983.
- [10.] Długajczyk E., *Podział Górnego Śląska w 1922 r.*, Katowice 2002.
- [11.] *Encyklopedia Powstań Śląskich*, Opole 1982.
- [12.] Gałędek M., *Rola samorządu w strukturach państwa polskiego w świetle prac publikowanych na łamach Gazety Administracji i Policji Państwowej w latach 1922-1926*, Toruń 2005.
- [13.] Grabowiecki E., *Dziesięciolecie Służby Bezpieczeństwa w Polsce Odrodzonej*, Warszawa 1925.
- [14.] Grześkowiak G., *Policja Województwa Śląskiego 1922-1939*, „Do Broni” Warszawa 2007, nr 3-4/2007.
- [15.] Henszel W., *Organizacja i taktyka Policji Państwowej a bezpieczeństwo publiczne*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1923, nr 23.
- [16.] Jakubiec J. *Służba patrolowa czyli obchody*, „Na posterunku” 1922, nr 28, s. 3-4 , nr 29.
- [17.] Jędruszczak T., *Plebiscyt i trzecie powstanie śląskie*, Warszawa 1984.
- [18.] Juryś R., *Kulisy wielkiej prowokacji*, Warszawa 1968.
- [19.] Kocur T., *Powstańcy w Policji Plebiscytowej*, [w:] *Pamiętniki powstańców śląskich*, t. I, Katowice 1957.
- [20.] Kokot J., *Zakres działania województwa śląskiego jako jednostki samorządu terytorialnego*, Katowice 1939.

- [21.] Kondratowicz I., *Prowokacja ze stanowiska prawnego i społecznego*, Warszawa 1930.
- [22.] Konstankiewicz A., *Broń strzelecka i sprzęt artyleryjski formacji polskich i Wojska Polskiego w latach 1914-1939*, Lublin 2003.
- [23.] Kopczyk H., Peplowski A., *Zwalczanie ruchu komunistycznego przez policję polityczną II Rzeczypospolitej (1918–1926)*, „Zeszyty Naukowe ASW” 1982, nr 31.
- [24.] Koral I., *Policjant w świetle ustawy z dnia 24 lipca 1919 r.*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1924, nr 12.
- [25.] Laskowski J., *Zarys historii trzech powstań śląskich 1919-1920-1921*, Warszawa 1973.
- [26.] Leczyk M., *Druga Rzeczypospolita 1918-1939*, Warszawa 2006.
- [27.] Mączyński M., *Policja Państwowa II Rzeczypospolitej. Organizacyjno-prawne podstawy funkcjonowania*, Kraków 1997.
- [28.] Mikitin J., *Tradycje Policji*, Katowice 2004.
- [29.] Misiuk A., *Miejsce Policji Państwowej w strukturze aparatu państwowego II Rzeczypospolitej w okresie 1919-1926*, „Dzieje Najnowsze”, 1991, nr 2.
- [30.] Misiuk A., Peplowski A., *Organizacja Instytucji Policyjnych w II Rzeczypospolitej 1918-1926*, Szczytno 1994.
- [31.] Misiuk A., *Policja Państwowa 1919-1939*, Warszawa 1996.
- [32.] Misiuk A., *Instytucje policyjne w Polsce. Zarys dziejów od X wieku do współczesności*, Szczytno 2006.
- [33.] Musialik W., *Michał Tadeusz Grażyński 1890-1965*, Opole 1989.
- [34.] Musioł, J., *Sądy polowe w III Powstaniu Śląskim*, Katowice 1978.
- [35.] Nagler L., *Policja Państwowa. Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga pamiątkowa 1918-1928*, Kraków 1929.
- [36.] Neubach H., *Die Abstimmung in Oberschlesien*, Bonn 1985.
- [37.] *Od Zaolzia po Jaworzynę. Rewindykacje graniczne jesienią 1938 r.*, (red.) R. Kowalski, Nowy Targ 2004.
- [38.] Okęcki S., *Walka z pornografią w Polsce*, „Przegląd Policyjny”, 1936, nr 3.
- [39.] Piątkiewicz J., Lax G., Jakubiec J., *Służba śledcza. Podręcznik dla szkolenia funkcjonariuszów Policji Państwowej*, Warszawa 1928.

- [40.] Peplowski A., *Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej*, Szczytno 1991.
- [41.] Ryżewski W., *Przyczynki do działalności niemieckich i polskich organizacji oraz wojsk alianckich na Górnym Śląsku przed II powstaniem śląskim*, „Zaranie Śląskie”, 1966, nr 1.
- [42.] Ryżewski W., *Zaangażowanie Rzeczypospolitej w ruch powstańczy na Górnym Śląsku. Uwarunkowania i rezultaty. Powstania śląskie i plebiscyt w procesie zrastania się Górnego Śląska z Macierzą*, Bytom 1993.
- [43.] Stadler K., *Formy wystąpienia policjanta oraz zasady stosowania niektórych środków przymusowych*, Warszawa 1931.
- [44.] Sprengel B., *Policja Państwowa a przestępczość w powiecie wrocławskim w latach 1919-1939*, Włocławek 2006.
- [45.] Stepek W., Hoffman-Krystyjańczyk Z., *Służba śledcza. Podręcznik dla organów bezpieczeństwa*, Poznań 1923.
- [46.] Wanatowicz M., *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918-1945*, Katowice 1994.
- [47.] *Województwo śląskie (1922-1939). Zarys monograficzny*, (red.) Serafin F., Katowice 1996.
- [48.] Wrzosek M., *Powstania śląskie 1919-1921*, Warszawa 1971.
- [49.] Wyglenda J., *Plebiscyt i powstania śląskie*, Opole 1966.

Inne źródła

- [1.] Archiwum Akt Nowych, Zespół: Komenda Główna Policji Państwowej.
- [2.] Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Zespół Okręgowa Komenda Policji Państwowej.
- [3.] Archiwum Państwowe w Katowicach, Zespół: Policja Województwa Śląskiego.
- [4.] Archiwum Państwowe w Kielcach, Zespół: Urząd Wojewódzki w Kielcach.
- [5.] Archiwum Państwowe w Lublinie, Zespół: Komenda Powiatowa Policji Państwowej Lubartów.
- [6.] Centralne Archiwum Wojskowe, Zespół: Naczelna Komenda Wojsk Powstańczych Górnego Śląska.

- [7.] Dziennik Rozporządzeń Naczelnej Władzy na Górnym Śląsku z dn.12.05.1921 r., nr 2, poz. 5.
- [8.] Dziennik Praw Państwa Polskiego, 1920, nr 73, poz. 497
- [9.] Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej, 1921, nr 69, poz. 449.
- [10.] Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej, 1928, nr 27, poz. 243.
- [11.] „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1925, nr 17.
- [12.] „Na posterunku” 1930, nr 16.
- [13.] „Kalendarzyk Policji Województwa Śląskiego”, [b.m.w.], 1937.
- [14.] „Katolik” 1922, nr 122.
- [15.] *Pismo okólne MSW z dnia 27 lipca 1928 r. do wojewodów w sprawie poruczenia policji czynności jej niewłaściwych*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, 1928, nr 4, poz. 46.
- [16.] „Robotnik”, 1932, nr 367.
- [17.] „Wiadomości Statystyczne” 1935, z. 22, 24, 32.

THE ROLE OF POLICE OF SILESIAN PROVINCE IN SHAPING OF PUBLIC SAFETY DURING THE SECOND POLISH REPUBLIC

Summary

The article presents the organization and functioning of the Police of Silesian Province (PWŚL), the formation of a strictly police provenance, which in the years 1922-1939 in the autonomy of Silesia was responsible for the security and public order. The paper outlines main issues such as the origin of creation of PWŚL, the number of formations as well as the effectiveness of procedures adopted to prevent and combat crime.

Key words: *Police of Silesian Province, the Second Polish Republic, public safety*